

Tartu ülikool
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Rauno Savolainen

Auto-tankirügement aastatel 1928–1940

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ago Pajur, PhD

Tartu

2024

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. ATRi struktuur	5
1.1 Väeosa loomine ja areng (1919–1928)	5
1.2 Auto-tankirügemendi struktuur ja selle muutumine (1928–1940)	6
2. Isikkoosseis	12
2.1 Ohvitserid	12
2.2 Ajateenijad	13
3. Väljaõpe	15
3.1 Ohvitseride õpe	15
3.2 Üleajateenijate õpe	18
3.3 Ajateenijate väljaõpe	20
4. Lahingmasinad, relvastus ja varustus	22
4.1 Tankid ja tanketid	22
4.2 Soomusautod	22
4.3 Lahingmasinate relvastus	24
4.4 Käsitulirelvad	26
4.5 Veomasinad ja muu varustus	27
4.6 Tehnika seisukord, ümberehitused ja arengukavad	28
Kokkuvõte	31
Summary: The Auto–tank regiment 1928–1940.	35
Lisad	39
Tabel 1. Kutsealuste piirkondlik taust 1928–1934	39
Tabel 2. Kutsealuste piirkondlik taust 1934–1939	40
Tabel 3. Auto-tanki rügemendi sõjaaegse koosseisu relvastus 06.10.1928	41
Tabel 5. Auto-tankirügemendi autori poolt tuletatud koosseis (nr 49), 1932.	42
Tabel 6. Auto-tankirügemendi lahingtehnika valmisolek 1935. ja 1940. aastal	45
Kasutatud allikad ja kirjandus	46

Sissejuhatus

Soomusmasinaid kasutati esimest korda edukalt Esimese maailmasõja alguses Belgias 1914. aastal, kui Belgia armee soomusautod katsid oma vägede taandumist Saksa Keisririigi sõjaväe eest. Samal ajal kasutasid sakslased soomusautosid Idarindel traditsiooniliselt ratsaväe pärusmaaks olnud luure- ja julgestusülesandeid täites, milles need osutusid sobilikuks oma kiiruse ja mobiilsuse tõttu. Tanke kasutati esimest korda massiliselt 1916. aastal Somme'i lahingus, kui Antandi riigid üritasid nende abil murda pikaks veninud kaevikusõjas tekkinud patiseisu. Sõja lõpuks oli tehnika edasi arenenud ning tankid ja soomusautod said meile tuntud klassikalise konstruktsiooni, kus juht paiknes masina eesosas ning masina peale oli paigutatud pöörlev torn relva(de)ga. Tankide esmane ülesanne oli ületada suurtükitlest purustatud lahinguväli ja murda läbi vastase kaitsepositsioonidest, samas kui soomusautode ülesanne oli julgestada oma üksuseid, teostada luuret ja soodsatel oludel teostada vasturünnakuid.¹

Soomusmasinate tehniline areng jätkus ka peale sõja lõppu. Masinate tehnilised omadused, nagu kiirus, relva soomustlähbistavus ja kaitsesoomuse vastupidavus, suurenesid märgatavalt. Ühtlasi hakati soomusmasinaid koondama eraldi üksustesse, et katsetada tehnikat ja erinevaid ning erinevaid formatsioone ja taktikat. Eestis oli taoliseks üksuseks Auto-tankirügement (edaspidi ATR), kuid tanke ja soomusautosid kasutasid ka Kaitseliit ja sõjaväe õppeasutused.²

Käesolev uurimus seab sihiks anda ülevaade ATRi struktuurist, isikkooseisust, väljaõppest ja varustusest aastatel 1928–1940. Sõjaajaloolisi uurimusi, mis käsitlevad kahe maailmasõja vahelisi Eesti sõjaväe³ üksuseid on siiaamaani vähe. Seoses 2023. aasta lõpus loodud Eesti kaitseväge diviisiga on lahingtankide hankimine sarnaselt 1920.–1930. aastatega jälle päevkorda tõusnud.⁴ Isegi kui tankiväeosa lähiajal ei looda, on Auto-tankirügemendi arenguloo käsitlemine põhjendatud, et anda tulevasele väeosale ülevaade tema ajaloolisest eelkäijast ja panna alus ATRi sõjaajaloolisele uurimisele.

Kuna kõiki aastatel 1918–1940 eksisteerinud soomusüksusi pole bakalaureusetöö mahtu arvestades võimalik igakülgsest käsitleda, siis on käesoleva töö eesmärki piiratud nii ajalisel, võttes vaatluse alla aastad 1928–1940, kui ka temaatiliselt, keskendudes neljale temale:

¹ Tiit Noormets, Mati Õun, *Eesti soomusmasinad: Soomusautod ja tankid 1918–1940* (Tallinn: Tammiskilp 1999), lk 5–7.

² Hannes Walter, „Tank murrab läbi.“ *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2003* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2004), lk 21–24; Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 70–71.

³ Käesolevas töös kasutatakse läbivalt mõisteid „sõjavägi“ ja „sõjaväelane“, mis võeti ametlikult kasutusele 1937. aastal.

⁴ „Riigikaitse arengukava 2022–2031 sõjalise kaitse uuendamine“, *Kaitseministeerium* https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/rkak_2031_uuendamine_09062023.pdf [külastatud 05.05.2023].

struktuur, isikkooseis, väljaõpe, varustus. Ajavahemiku valik tuleneb eelkõige asjaolust, et just neil aastatel kandis soomusväeosa Auto-tankirügemendi nime.

Töö eesmärgist lähtudes püstitati järgmised uurimisküsimused:

- Kuidas ja miks kujunes ja muutus ATRi struktuur?
- Millistest põhimõtetest lähtuti ATRi komplekteerimisel ohvitseride ja ajateenijatega?
- Mil moel korraldati ATRis ohvitseride, üleajateenijate ja ajateenijate väljaõpe?
- Millist tehnikat ja relvastust ATR kasutas ning kui sobilik oli see eeldatava vaenlase vastu?

ATRi kohta puudub põhjalik sõjaajalooline uurimus. ATRi ja tema eelkäijate ajalugu on varem käsitlenud Tiit Noormets ja Mati Õun ühises populaarteaduslikus raamatus⁵, milles tutvustati põgusalt nii väeosa ennast kui ka selle kasutuses olnud soomustehnikat. Erinevaid alateemasid on käsitletud hästi, kuid pinnapealselt ning täiesti kajastamata on jäänud isikkoosseisuga ja väljaõppega seonduvad küsimused. Viidete puudumine muudab faktide kontrollimise aeganõudvaks ja keeruliseks.

Mõningaid aspekte ATRi tegevusest on puudutatud Kaitseväe Akadeemias kaitstud bakalaureusetöodes. Daniel Helmdorf käsitles tankide kasutamise taktikalisi põhimõtteid⁶ ja Sander Ööbik andis osalise ülevaate väeosa struktuurist, väljaõppest ja mobilisatsioonikavadest⁷.

ATRi ajaloo uurimiseks vajalikke taustateadmisi on pakkunud mitmed autorid. Hannes Walter kirjutas soomusautode kasutamisest I maailmasõjas ja tankide arengust kahe maailmasõja vahel⁸, Toe Nõmm – Eesti sõjaväe relvastuses olnud suurtükkidest ja käsituli relvadest⁹ ning Urmas Salo – Eesti sõjaväe valmisolekust II maailmasõja puhkemise eel¹⁰.

⁵ Tiit Noormets, Mati Õun, *Eesti soomusmasinad: Soomusautod ja tankid 1918–1940* (Tallinn: Tammiskilp 1999).

⁶ Daniel Helmdorf, *Eesti Kaitseväe tankide kasutamise operatiiv-taktikalised põhimõtted teiste suurriikidega võrreldes aastatel 1920–1939: Bakalaureusetöö*, (Kaitseväe Akadeemia: 2020).

⁷ Sander Ööbik, *Auto-Tanki rügement 1928.–1935. aastatel: Bakalaureusetöö*, (Kaitseväe Akadeemia: 2023).

⁸ Hannes Walter, „Soomusautod Maailmasõjas.“ *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2002* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2003); Hannes Walter, „Tank murrab läbi.“ *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2003* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2004).

⁹ Toe Nõmm. „Eesti sõjapüssid 1918–1940“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2005* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2006); Toe Nõmm „Eesti suurtükivägi 1918–1940: relvastus ja ülesehitus“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2004* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2005); Toe Nõmm, „Eesti tankitõrje 1940. aastani“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2003*:(Tallinn: Laidoneri Muuseum 2004).

¹⁰ Urmas Salo, *Eesti kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal: Magistritöö*, (Tartu Ülikool: 2005).

Käesolev töö tugineb ennekõike arhiivimaterjalidel. Kõige laialdasemat teavet rügemendi kohta pakub Auto-tankirügemendi fond Rahvusarhiivis.¹¹ Fondis leidub infot rügemendi väljaõppe, isikkoosseisu, struktuuri ja materiaalosa kohta, mida ei ole varem põhjalikult läbi töötatud. Peamiseks probleemiks on osade säilikute puhul kadunud ja väljalõigatud lehed, mistõttu oli mõnedele püstitatud küsimustele vastamine raskendatud.

Uurimusküsimustele vastamiseks koosneb töö neljast peatükist. Esimeses peatükis kirjeldatakse põhjalikult rügemendi algset struktuuri ja antakse ülevaade aja jooksul selles toimunud muutustest. Teises peatükis vaadeldakse rügemendi ohvitseridega ja ajateenijatega komplekteerimise põhimõtteid. Kolmandas peatükis käsitletakse ohvitseride, allohvitseride ja ajateenijate väljaõppega seotud küsimusi ning viimases peatükis antakse ülevaade rügemendis kasutusel olnud tehnikast ja relvastusest.

¹¹ Rahvusarhiiv (RA) ERA.633 – Auto-tankirügement.

1. ATRi struktuur

1.1 Väeosa loomine ja areng (1919–1928)

Auto-tanki rügemendi sünnikuupäevaks loetakse 1919. aasta 9. aprilli, mil sõjavägede ülemjuhataja päevakäsuga kinnitati uue loodava väeosa – Soomusautode kolonni – koosseis. Kolonni ülemaks määrati kapten August Nieländer ning selle koosseisus oli esialgu 22 sõjaväelast ja kolm soomusautot. Kolonni peamine ülesanne oli korraldada soomusautode varustamine, administratiivsete küsimuste lahendamine ja remont. Taktikalisi ülesandeid üksus ei täitnud, kuna soomusautod olid kuni Vabadussõja lõpuni allutatud jalaväeüksustele. Sama aasta 10. oktoobril sai üksuse ülemaks leitnant Albert Ojasson. Ühtlasi formeeriti väljaõppe läbiviimiseks rivijaoskond ning remonttööde paremaks organiseerimiseks tehnika ja majandusjaoskonnad. Kui sõja alguses oli soomusautosid kolm, siis 1920. aasta aprilliks oli neid kokku 12 ning need olid jaotatud nelja rühma. Lisaks kuulus Soomusautode kolonni koosseisu suurtükirühm kahe soomustatud veoautodele paigutatud kahuriga. Varustuse järelveoks ja sidepidamiseks oli kolonni kasutada veel üheksa veoautot, üks sõiduauto ja neli mootorratast.¹²

Kuigi sõjavägede ülemjuhataja oli soovinud välisabi raames saada tanke juba varem, tekkis võimalus selleks alles 1919. aasta lõpus, kui Loodearmee Eestisse taandus ja vastavalt vahelepingu tingimustele likvideeriti. Antandi sõjaline missioon lubas eestlastel võtta Loodearmeelt üle kuus tanki – neli briti rasketanki Mark V ja kaks Soomelt laenuks saadud prantsuse kergetanki Renault FT 17. Nende baasil algas 23. novembril 1919 õppeväeosa – Tankide klassi – formeerimine. Klassi koosseis kinnitati 26. novembril ja selle esimeseks ülemaks määrati kpt Hans Vanaveski. Väeosa 47 ohvitseri ja 52 sõdurit alustasid väljaõpet Paldiskis. Vabadussõja lõpu tõttu Eesti tankid ja tankistid rindele ei jõudnud ning väeosa tegeles peamiselt väljaõppe ja tankide hooldusega. 23. veebruaril 1920 nimetati Tankide klass ümber Tankide pataljoni. Pataljoni koosseisu kuulusid staap, töökomando, majandusjaoskond, tehniline jaoskond, suurtükivägi, suurtankide rügement ja kergetankide rühm ning relvastusse neli Mark V ja üheksa Renault FT 17 tanki.¹³

Eesti esimene autotranspordi üksus – Varustusvalitsuse voor – moodustati juba 1918. aasta detsembris. Järgmise aasta mais formeeriti voor ümber autode jaoskonnaks, mille koosseisu kuulus ka Autorood. Autorood oli olemuselt sarnane soomusautode kolonnile – roodu

¹² Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 56–58.

¹³ *Ibid.*, lk 65–66.

peamiseks ülesandeks oli korraldada diviiside alluvuses olevate autorühmade varustamist, administratiivsete küsimuste lahendamist ja remonti. Roodu koosseisus oli 1922. aastal 2 ohvitseri ning 45 allohvitseri ja sõdurit.¹⁴

Peale Vabadussõda tuli kujundada sõjaaegsest rahvaväest rahuaegne kaitsevägi, lähtudes eelkõige majandusliku kokkuhoiu vajadustest. Seetõttu toimus 1920. aastal üldine koosseisude vähendamine.¹⁵ 1. juulil 1920 muudeti Tankide pataljon Tankide rooduks (1922. aastast Tankide kompanii) ning Soomusautode kolonnis likvideeriti kaks soomusautorühma ja suurtükirühm. 1921. aastal nimetati Soomusautode kolonn ümber Soomusautode rooduks ja aasta hiljem Soomusautode kompaniiks. Kuni 1923. aastani allusid Soomusautode kompanii ja Tankide kompanii Soomusrongide brigaadile, kuid seoses brigaadi likvideerimisega määrati mõlemad kompaniid 15. augustist 1923 loodava Auto-tankide divisjoni koosseisu. Divisjoniga liideti ka 1922. aastal Varustusvalitsuse voorist üksikväeosaks ümberkujundatud Autokompanii.¹⁶

Auto-tankide divisjon allus Ranna-, Õhu- ja Sisekaitse ülemale ning selle koosseisu kuulusid staap, õppejaoskond, tagavarapark, autokompanii, soomusautode kompanii ja kaks tankikompaniid. Õppejaoskond tegeles noorsõdurite väljaõppega, tagavarapargis hoiti kõigi sõjaväeasutuste ja üksuste koosseisuüleseid mootorsõidukeid ning autokompanii ülesandeks oli uute autode katsetamine ja kõikvõimalike vedude teostamine. Nii soomusautode kompanii kui ka mõlemad tankikompaniid koosnesid 3 rühmast (igähes 2 masinat) ja logistilist toetust kindlustanud tagalapargist. Põhiosa divisjonist paiknes Tallinnas, kuid üks tankikompanii asus Tapal ja soomusautode kompanii Valgas (pärast 1. detsembri mässukatset viidi selle üks rühm Valgast Narva ja moodustati üksik soomusautorühm Tallinnas).¹⁷

1.2 Auto-tankirügemendi struktuur ja selle muutumine (1928–1940)

1928. aastal viidi Eestis ellu sõjaväereform, mille käigus lühendati rahalise kokkuhoiu eesmärgil kohustuslikku teenistusaega sõjaväes. Ühtlasi jagunesid väeosad nüüdsest alalises valmisolekus olevateks katteväeosadeks ja peamiselt noorsõdurite väljaõppega tegelevateks kaadriväeosadeks.¹⁸

¹⁴ Märten Juursalu, „Varustusvalitsuse loomine ja areng 1918–1923“: *Magistritöö* (Tartu: Kaitseväe Akadeemia 2019) lk 13–20, 137.

¹⁵ Andres Seene, „Eesti riigikaitsepoliitika 1920-1940“, *Eesti sõjaajalugu. Valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani*, koost Tõnu Tannberg, toim Mati Orav (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2021), lk 161–164.

¹⁶ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 58, 67–68.

¹⁷ *Ibid.*, lk 69–70.

¹⁸ Urmas Salo, „Kaitseväe korralduse areng“, *Sõja ja rahu vahel. I kd: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani*, peatoim. Enn Tarvel (Tallinn: S-keskus, 2004), lk 171–173.

1928. aasta sõjaväereformi üheks tulemuseks oli Auto-tankide divisjoni reorganiseerimine Auto-tankirügemendiks, millest sai iseseisev väeosa vastloodud 3. diviisi juhatuse alluvuses.¹⁹ Muutus ka väeosa seesmine struktuur. Uue koosseisu (nr 49) kohaselt kuulusid rügemendi järgmised allüksused: staap, õppekompanii, 1. ja 2. soomusautokompanii, kergetankikompanii rasketankirühm, autokompanii, tagavarapark-ladu ning töökojad. 1. soomusautokompanii kaks rühma asusid Tapal ja üks Narvas, 2. soomusautokompanii paiknes Valgas ning rügemendi ülejäänud allüksused Tallinnas.²⁰ Uue struktuuri kohaselt oli rügemendi koosseisus 48 ohvitseri, 37 riigiteenistajat, 95 üleajateenijat ja 259 ajateenijat, kokku 449 inimest.²¹

1928. aastal kehtima hakanud koosseis püsis, peale mõningaste muutuste, seitse aastat. 1935. aastal muudeti kompaniide struktuuri seoses kuue tanketi hankimisega ning kehtima hakkas Auto-tankirügemendi uus koosseis (nr 24). Senised kaks soomusautokompaniid ja tankikompanii formeeriti ümber kolmeks segakoosseisuga lahingkompaniiks ning rasketankirühm likvideeriti. 1. ja 3. kompanii paiknesid koos rügemendi teiste allüksustega Tallinnas, kuid 2. kompanii jäi ka edaspidi Valka. Valga kompanii läks 1935. aastast Valga kaitseringkonna alluvusse ning ATRi hooleks jäi kompaniis teeninud sõjaväelaste teenistuskäigu korraldamine ja nende erialase väljaõppe teostamine. Lisaks muutustele lahingkompaniides, moodustati tagavarapark-laost ja töökojast rügemendi baas, kuhu paigutati mobilisatsioonivaruks likvideeritud rasketankirühma tankid ning õppekompaniisse lisandus üks rühm. Muutused ei puudutanud rügemendi staapi.²² Viimane koosseis (nr 55) hakkas kehtima 1939. aastal. Ainus muudatus oli õppekompanii rühmade arvu suurendamine, mille tingis vajadus valmistada ette autojuhte kõigile kaitseväge üksustele.²³ Pärast viimast muudatust oli rügemendis 46 ohvitseri, 35 riigiteenistajat, 90 üleajateenijat ja 264 ajateenijat – kokku 435 inimest.²⁴

Järgmine muudatus teostus 1939. aastal, kui 12 kergetankist 9 paigutati mobilisatsioonivaruna rügemendi baasi, mistõttu jäi rügemendi koosseisu vaid üks tankirühm väljaõppe teostamiseks. Viimased muutused toimusid 1940. aasta juunis. Püsima jäid 1. ja 2. lahingkompanii, ent seni

¹⁹ RA.ERA.633.1.150, l. 112: ATRi ülema käskkiri (edaspidi kk) 04.05.1934.

²⁰ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 70; RA.ERA.496.4.420, l. 21: Kaitseväge organisatsiooni ja koosseisude seadus 27.04.1928.

²¹ RA.ERA.633.1.170, l. 25: ATR koosseisu teateleht, 04.04.1935.

²² RA.ERA.633.1.168, l. 18: ATRi ülema kk 31.07.1935; Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 70–71; RA.ERA.633.1.167, l. 172: ATRi ülema kk 05.07.1935; RA.ERA.633.1.168, l. 34: Kaitseväge Ülemjuhataja kk 16.08.1935.

²³ RA.ERA.633.1.234, l. 230–233p: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale 04.1939; RA.ERA.633.1.259, l. 57: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 10.07.1939; RA.ERA.633.1.251, l. 243: ATRi ülema kk 26.07.1939.

²⁴ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 71; Urmas Salo, *Eesti kaitseväge valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused*, lk 161.

Valgas asunud kompanii anti Ratsarügemendi käsutusse ja paigutati Elvasse. Allesjäänud tankirühm läks rügemendi baasi koosseisu ja autokompanii sai enda koosseisu ühe soomusauto rühma.²⁵

Järgnevalt antakse ülevaade ATRi struktuurist ja selles toimunud muutustest üksikute allüksuste kaupa.

Rügemendi staapi ja selle juures olevasse ambulantsi kuulus 1928. aastal seitse ohvitseri (rügemendi ülem, tema abi, majandusülem, majanduse asjaajaja, adjutant, relvurohvitser ja arst), kaks sõjaväeametnikku (tehniline asjaajaja ja laekahoidja-kortermeister), seitse riigiteenistajat (kaks kirjutajat, masinkirjutaja, litografiist, kaks joonestajat ja kaks kokka) ning seitse üleajateenijat (relvurallohviter, kolm varahoidjat, kaks velskrit ja kaks kirjutajat).²⁶ 1934. aastal nimetati majanduse asjaajaja ümber varaohvitseriks, laekahoidja-kortermeistri ametikohast sai arveohvitseri ametikoht ning lisandus toitlustusohvitser. Samuti muudeti kolm varahoidja ametikohta vara-, arve- ja toitlustusallohviteride ametikohtadeks ning lisati gaasikaitseallohviteri koht.²⁷ 1935. aasta juunis sai rügement endale ka pioneeriohviteri.²⁸ Arstist seevastu jäi rügement 1932. aasta novembris ilma ning ambulantsis teenis siitpeale vaid kaks üleajateenijat (I ja II järgu velsker), kusjuures ajutiselt (1935–37) oli teenistuses vaid üks velsker.²⁹ Erinevate muudatuste tulemusel tõusis 1939. aastaks rügemendi staabis olevate ohvitseride ja allohviteride arv üheksani.

Õppekompanii juhtkonna moodustasid kompaniiülem, vanem mootoritehnik, vanem sõjariistade tehnik ja elektrotehnik, kusjuures kolm viimast olid ühtlasi ka rühmaülemad.³⁰ 1935. aastal lisandus neljas rühm³¹ ning 1939. aastal suurendati õppekompanii rühmade arvu seitsmeni. Muudatuse tingis eelkõige vajadus valmistada ette autojuhte kõigile sõjaväe üksustele.³²

Lahingkompaniisid oli kuni 1935. aastani rügemendis kolm: tankikompanii ja kaks soomusautokompaniid. Tankikompaniis oli neli rühma ja baasirühm, mõlemas

²⁵ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 74.

²⁶ RA.ERA.633.1.81, l. 87–88p: ATRi ülema mobilisatsiooni kava, 06.10.1928.

²⁷ RA.ERA.633.1.160, l. 79: ATRi ülema kk 03.04.1934; RA.ERA.633.1.191, l. 97: ATRi ülema kk 16.04.1936.

²⁸ RA.ERA.633.1.167, l. 140: ATRi ülema kk 28.05.1935; RA.ERA.633.1.167, l. 172: ATRi ülema kk 05.07.1935; RA.ERA.633.1.172, l. 31: ATR rügemendi relvade koosseis, 26.07.1935.

²⁹ RA.ERA.633.1.122, l. 71: Diviisi ülema kk 02.11.1932; RA.ERA.633.1.172, l. 28–34p: ATRi ülema ettepanekud rügemendi struktuuri muutmiseks, 23.07.1937.

³⁰ RA.ERA.633.1.168, l. 14–16p: Sõjaministeerium koosseis nr 49. Auto-tanki-rügement, dateerimata.

³¹ RA.ERA.633.1.167, l. 172: ATRi ülema kk 05.07.1935.

³² RA.ERA.633.1.234, l. 230–233p: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 04.1939; RA.ERA.633.1.259, l. 57: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 10.07.1939; RA.ERA.633.1.251, l. 243: ATRi ülema kk 26.07.1939.

soomusautokompaniis kolm rühma ja baasirühm. Kompaniide juhatuse koosseisud olid kõigil samad: kompaniülem, veltveebel, varahoidja, mootorratta juht ja ajateenijast kokk. Soomusautokompaniide struktuurid ja ametikohad olid põhiosas sarnased, kuid Vabadussõja-aegseid soomusautosid hõlmava 1. soomusautokompanii isikkoosseis oli suurem – 104 sõjaväelast 2. soomusautokompanii 79 sõjaväelase vastu. Tankikompanii isikkoosseis oli veelgi väiksem – kokku 47 sõjaväelast. Baasirühmade koosseis oli samuti veidi erinev, tankikompanii baasirühma koosseisus oli 9 sõjaväelast, soomusautokompaniide baasirühmades kummaski 12.³³

1935. aastal toimunud struktuurimuudatuse tõttu formeeriti kolm segakoosseisulist lahingkompaniid. 1. ja 2. kompanii struktuurid olid analoogsed – Arsenal-Crossley soomusautode rühm, Vabadussõja-aegsete soomusautode rühm, tankirühm ja baasirühm. 3. kompanii koosseisu kuulusid aga tankirühm, tanketirühm, Vabadussõja-aegsete soomusautode rühm ja baasirühm. Kõigi kolme kompanii juhatused olid samad: kompanii ülem, veltveebel, majandusallohvitser, ajateenijast mootorratta juht ja ajateenijast kokk. Iga soomusautorühma ja tankirühma koosseisus oli kolm lahingmasinat, millest ühel oli kahur ja kahel kuulipildujad.³⁴

1939. aasta novembris paigutati Renault' tankid rügemendi baasi mobilisatsiooni valmidusse, et formeerida neist sõja korral tankikompanii, ning väljaõppe teostamiseks jäi alles üks tankirühm. Viimased muutused toimusid 1940. aasta juunis. Alles jäid 1. ja 2. lahingkompanii, millest mõlema koosseisus oli kaks soomusautorühma, tanketirühm ja baasirühm. 3. kompanii likvideeriti ning sellesse kuulunud tankirühm läks rügemendi baasi ja soomusautorühm autokompanii koosseisu.³⁵

Autokompanii koosseisu kuulus 1928. aastal 2 ohvitseri (kompanii ülem ja rühmaülem), 10 allohvitseri, 17 ajateenijat ja 9 riigiteenistajat. Kogu sellel koosseisul oli juhtiv roll sõjaväe autovedude korraldamisel. Näiteks veeti majandusaastal 1929/30 kokku 20 529 sõitjat ja 13 828,597 kg erinevaid laadungeid.³⁶ Autokompanii tegeles lisaks oma põhiülesannetele ka

³³ RA.ERA.633.1.168, l. 13: Sõjaministeerium koosseis nr 22. Ülemääraliste riigiteenijate koosseis nr 22 Auto-tanki-rügement, dateerimata; RA.ERA.633.1.168, l. 14–16p: Sõjaministeerium koosseis nr 49. Auto-tanki-rügement, dateerimata; RA.ERA.633.1.81, l. 87–88p: ATRi ülema mobilisatsiooni kava, 06.10.1928, RA.ERA.633.1.170, l. 25–34p: ATRi koosseisu teatelehed, 01.04.1935.

³⁴ RA.ERA.633.1.172, l. 9–13p: 3. kompanii ülema ettekanne ATRi ülemale, 15.08.1935; RA.ERA.633.1.172, l. 1–3p: ATRi rügemendi relvade koosseis, 26.07.1935.

³⁵ RA.ERA.633.1.259, l. 156: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 02.02.1940; Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 74.

³⁶ RA.ERA.633.1.658, l. 105: ATRi sõidukite tarvitamise üldkokkuvõte, 29.04.1930.

teiste väeosade sõidu- ja veoautode remondiga.³⁷ Kompanii sõiduaudod teenindasid sõjaväe kõrgemat juhtkonda ning kaitseministrile ja tema abile, Sõjanõukogu liikmetele, Kaitsevägede staabile ja III diviisi staabile olid alaliselt kinnistatud nimelised autod.³⁸ Autokompanii struktuur püsis kuni 1940 aastani, misjärel sai kompanii enda alluvusse likvideeritud lahingkompaniist ühe soomusautorühma.

Rügemendi töökoja koosseisus leidis vähe sõjaväelasi ning enamik töödest jäid tsiviilisikutest riigiteenijate teha. Töökoja koosseisu kuulus 21 isikut, kellest sõjaväelased olid vaid töökoja ülem, veltveebel ja kolm rätsepat, kõik ülejäänud olid riigiteenistujad. Töökoda ei olnud tavaline allüksus, vaid sellel oli rohkem ja laiemaid ülesandeid ning pidi, nagu ka autokompanii, teostama teiste väeosade ja sõjaväeasutuste sõidu- ja veovahendite remonti. Lisaks pidi töökoda valmistama ja remontima rügemendi õppevahendeid, parandama relvi ja gaasikaitsevahendeid ning abistama rügementi praktilise õppetöö läbiviimises.³⁹

Tagavarapark-ladu koosnes kuni 1935. aastani soomusautorühmast ja tehnikapargist (viimasesse paigutati mobilisatsiooni varuks vanad rasketankid ja soomusautod). Soomusautorühm oli kaadriks mobilisatsiooni läbiviimisel ning täitis rahuajal sisekaitse ülesandeid Tallinnas.⁴⁰ 1935. aastal moodustati rügemendi töökoja ja tagavarapark-lao ühendamisel rügemendi baas, mille koosseisus oli 3 ohvitseri (baasi ülem, baasi lao ülem ja töökodade ülem), 4 üleajateenijat, baasi veltveebel, töökoja veltveebel, majandusallohvitser, 20 ajateenijat ning 16 riigiteenistujat.⁴¹

ATRi sõjaaja struktuur sarnanes 1928. aasta koosseisule ning seda ei kavatsenud 1930ndate lõpus muuta enne, kui hangitakse uusi lahingmasinaid. Nii ei olnud autokompanii rügemendi sõjaaja üksus ning peale mobilisatsiooni pidi see minema Varustusvalitsuse transpordidivisjoni koosseisu.⁴² 1935. aasta koosseisude alusel moodustatud kolme lahingkompanii baasil kavatseti mobilisatsiooni teostades formeerida tankikompanii, rasketankikompanii ja kolm soomusautokompaniid. 3. soomusautokompanii kavatseti formeeriti rügemendi baasis ja Kaitseliidu Tallinna maleva käsutuses olnud soomusautodest, kuid tegelikkuses ei olnud soomusautosid piisavalt, et kompanii ettenähtud koosseisu formeerida. Mobilisatsiooni plaani

³⁷ RA.ERA.633.1.655, l. 147: Aruanne ATD töökodades 1.04.1927 kuni 01.04.1928.

³⁸ RA.ERA.633.1.151, l. 403–409p: ATRi autokompanii veo- ja liikumisvahendite juhend.

³⁹ RA.ERA.633.1.656, l.17: Juhend Auto-tanki rügemendi töökojale, 05.1930.

⁴⁰ RA.ERA.496.4.420, l. 69: Sõjainistri seletuskiri uue organisatsiooni kohta 04.08.1928; RA.ERA.633.1.81, l. 14: Salajane ärakiri Ranna- ja Õhukaitse ülemale, 05.08.1928.

⁴¹ RA.ERA.633.1.172, l. 1–3p: ATRi relvade koosseis, 26.07.1935; RA.ERA.633.1.167, l. 172: ATRi ülema kk 05.07.1935.

⁴² RA.ERA.633.1.81, l. 114: ATRi ülema ärakiri Merejõudude baasi ülemale, 08.12.1928.

järgi pidid rasketankikompanii ja tankikompanii jääma sõjaväe ülemjuhataja reservi, 1. ja 2. soomusautokompaniid (kolm rühma ja baas) pidid minema vastavalt 1. ja 2. diviisi käsutusse ning 3. soomusautokompanii pidi jääma Tallinna ümbrusesse dessandikaitseks. Tanketid plaaniti anda 2. soomusautokompanii kasutusse.⁴³ Rasketankid Mark V olid antud rügemendi baasi juba 1935. aastal, ent 1940. aastal kavatseti mobilisatsiooni korral formeerida neist rasketankikompanii.⁴⁴

⁴³ ERA.633.1.143, l. 14: ATRi ülema kiri Tallinna maleva pealikule, 18.05.1933; ERA.633.1.223, l. 88–89p: ATRi ülema salajane ettekanne 3. Diviisi ülemale, 30.10.1937; ERA.633.1.180, l. 52: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, 21.11.1935; RA.ERA.496.4.420, l. 70: Sõjaministri seletuskiri uue organisatsiooni kohta, 04.08.1928; RA.ERA.633.1.81, l. 87–88p: ATRi ülema mobilisatsiooni kava, 06.10.1928.

⁴⁴ RA.ERA.633.1.259, l. 156: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 02.02.1940.

2. Isikkoosseis

2.1 Ohvitserid

Rügemendi eksisteerimise aja jooksul püsis ohvitseride ja kaadriallohvitseride koosseisuline arv stabiilsena, 1928. aasta struktuuri järgi 48 ohvitseri ning 1939. aastal 46 – arvulised muutused toimusid vaid rügemendi siseselt ametikohtade ümberjagamiste ja ametikohtade likvideerimisega.

Ettenähtud koosseis ei vastanud tegelikule ning 1936. aastal kandis rügemendiülem 3. diviisi ülemale ette, et rügemendi allüksused olid alamehitatud ega suutnud toimkondades ja kursustel osalemise (nii läbiviijate kui kursuslastena) tõttu väljaõpet efektiivselt teostada; lahingkompaniides oli väljaõppe läbiviimiseks keskmiselt vaid kaks ohvitseri.⁴⁵

Ohvitseride tegelik arv vähenes pidevalt: 1928. aastal oli rügemendis 47 ohvitseri, 1936. aastal 39 ning 1940. aasta 24 ohvitseri.⁴⁶ Peamiseks probleemiks oli tehnilise ettevalmistusega ohvitseride järelkasvu puudumine (haridusest tuleb juttu allpool). Seetõttu oli võimalik kaaderkoosseisu suurendada vaid ohvitseride ületoomise kaudu teistest väeosadest.⁴⁷ Kui 1928. aastal oli rügemendis 13 sõjaväe tehnikakooli lõpetanut, siis 1940. aastaks oli neid alles kuus. 1938. aastal vajati rügemendiülema hinnangul täienduseks 12 sõjaväe tehnikakooli (avati taas 1936. aastal) mootoriklassi ja 4 elektrotehnika klassi lõpetajat.⁴⁸

Nagu mainitud, oli üheks kaaderkoosseisu suurendamise võimaluseks ohvitseride toomine teistest väeosadest. Ajavahemikus 1928–1940, sai ATR täienduseks 19 ohvitseri – viis soomusrongidelt,⁴⁹ neli jalaväerügementidest⁵⁰, neli üksikpataljonidest⁵¹, kaks vahipataljonist⁵², kolm sõjakoolist ning üks kaitseväe keskhaiglast.⁵³ Uute ohvitseride otsimises ei olnud rügement passiivne. Nii püüdis kolonel Johannes Remmel 1938. aastal aktiivselt leida

⁴⁵ RA.ERA.633.1.171, l. 376, ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale 16.01.1936.

⁴⁶ RA.ERA.633.1.74, l. 234–235p, 239, ATRi ülema kk 01.10.1928, 05.10.1928; RA.ERA.633.1.194 ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale 25.09.1936, l. 325; ERA.633.1.194, l. 55, Ettekanne 3. diviisi ülemale 24.04.1936; Eesti Vabariigi Sõjaväe Tehnikakool 1920–1923/1936–1940, *KVÕÜA toimetised* (6) 2006, lk 335–345.

⁴⁷ RA.ERA.633.1.171, l. 80, ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale 17.11.1935.

⁴⁸ RA.ERA.1.172, l. 232, ATRi ülema kiri 3. diviisi staabi ülemale 14.02.1938.

⁴⁹ RA.ERA.633.1.167 ATRi ülema kk 20.12.1935, l. 329

⁵⁰ RA.ERA.633.1.167, l. 288; ATRi ülema kk 01.11.1935; RA.ERA.633.1.150, l. 287; ATRi ülema kk 09.11.1934; ERA.633.1.275, l. 119; ATRi ülema kk 21.05.1940.

⁵¹ RA.ERA.633.1.167, l. 55; ATRi ülema kk 21.02.1935; RA.ERA.633.1.231, l. 310; ATRi ülema kk 05.11.1938; RA.ERA.633.1.93, l. 124, 130; ATRi ülema kk 30.05.29.

⁵² RA.ERA.633.1.231, l. 310; ATRi ülema kk 05.11.1938.

⁵³ RA.ERA.633.1.130, l. 93; ATRi ülema kk 22.04.1932; “Eesti ohvitserid 1918-1940”, *Ohvitseride andmekogu*, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=2&id=6154&from=4&back=1922> [külastatud 05.05.2023].

noori ohvitseri 3. diviisi teistest väeosadest. Just noorte ümberõpetamist auto-tanki erialale peeti kõige tulemusrikkamaks.⁵⁴

Sama aja jooksul lahkus rügemendist teadaolevalt 23 ohvitseri: staapidesse viis⁵⁵, Varustusvalitsusse ja Arsenali viis⁵⁶, Sidepataljoni üks⁵⁷, Tankitõrjekompaniisse üks⁵⁸, Mereväkke kaks⁵⁹ ja reservi 9.⁶⁰ Lisaks lahkusid surma läbi tankikompanii liikuva baasi ülem leitnant Arved Deklau, soomusautokompanii rühmaülem leitnant Richard Võsa, kergetanki rühmaülem leitnant August Roomet ja sõjaväeametnik Karl Udal.⁶¹

2.2 Ajateenijad

1927. aastal kestis ajateenistus kaitseväes, sh ATRis, 18 kuud, kuid 1928. aastal lühendati seda rahalise kokkuhoiu eesmärgil ja seoses sõjaväereformiga 12 kuuni.⁶² Ajateenijaid vabastati tegelikult tihtipeale ka varem, kuid seda vaid rahalise kokkuhoiu eesmärgil.⁶³ Teise maailmasõja puhkemisel pikendati ajateenistust 1939. aasta oktoobris kõikides väeliikides uuesti 18 kuuni ning sama aasta 22. detsembril ATR-is 24 kuuni.⁶⁴

Kuni 1935. aastani kutsuti noorsõdureid teenistusse kolm korda aastas, kuid kuna see ei toetanud suvise väljaõppe läbiviimist, sest isikkoosseis oli liiga väike, siis hakati edaspidi noorsõdureid võtma vastu kaks korda aastas – 1. jaanuaril ja 1. oktoobril.⁶⁵ Rügemendis sattusid kõik noorsõdurid alustuseks õppekompaniisse, mis tegeleski isikkoosseisu väljaõppega, kuna lahingkompaniid täitsid katteväeosa ülesandeid.⁶⁶ Noorteaeg kestis üldiselt neli kuud, peale

⁵⁴ RA.ERA.1.172, l. 232, ATRi ülema kiri 3. diviisi staabi ülemale, 14.02.1938.

⁵⁵ RA.ERA.633.1.75, l. 139: Ärakiri Ranna-ja Õhukaitse staabi ülemale, dateerimata; RA.ERA.633.1.93, l. 302: ATRi ülema kk 20.12.29; RA.ERA.633.1.251, l. 26: ATRi ülema kk 27.01.1939; ERA.633.1.275, l. 32: ATRi ülema kk 01.02..1940.

⁵⁶ RA.ERA.633.1.93, l. 2: ATRi ülema kk 02.01.29; RA.ERA.633.1.167, l. 76: ATRi ülema kk 14.03.1935; RA.ERA.633.1.231, l. 107: ATRi ülema kk 06.05.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 355: ATRi ülema kk 09.12.1938.

⁵⁷ RA.ERA.633.1.130, l. 41: ATRi ülema kk 21.02.1932.

⁵⁸ ERA.633.1.275, l. 27: ATRi ülema kk 29.01.1940.

⁵⁹ RA.ERA.633.1.139m l. 63: ATRi ülema kk 19.03.1933.

⁶⁰ RA.ERA.633.1.130, l. 54: ATRi ülema kk 09.03.1932 ; *Ibid.*, l. 106: ATRi ülema kk 07.05.1932; RA.ERA.633.1.150, l. 131: ATRi ülema kk 28.05.1934; RA.ERA.633.1.167, l. 327: ATRi ülema kk 16.12.1935; "Eesti ohvitserid 1918-1940", *Ohvitseride andmekogu*, <http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=2&id=6154&from=4&back=1922> [külastatud 05.05.2023].

⁶¹ RA.ERA.633.1.167 ATRi ülema kk 04.01.1935, l. 2; RA.ERA.633.1.167 ATRi ülema kk 20.05.1935, l. 132; RA.ERA.633.1.231 ATRi ülema kk 28.10.1938, l. 312

⁶² Salo, Kaitseväe korralduse areng, lk 174.

⁶³ RA.ERA.633.1.151, 3. diviisi staabi ülema ringkiri 03.04.1934, l. 72.

⁶⁴ Eesti sõjaajalugu, valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani lehekülg 158–159.

⁶⁵ ERA.633.1.170 ATRi 1935/1936. aasta tegevusaruanne 07.04.1936, l. 225–237; Salo, *Eesti kaitseväe valmisolek*, lk 78.

⁶⁶ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 70.

mida ülendati noored reameesteks ja viidi õppekompaniist üle teistesse allüksustesse, kus nad said vastava erialaväljaõppe.⁶⁷

1928. aasta 1. oktoobri seisuga oli rügemendis kokku 206 ajateenijat, neist 2 olid 1926. aasta sügisesest kutsest, 8 1927. aasta kevadisest kutsest, 101 1927. aasta sügisesest kutsest ning 95 1928. aasta kevadisest kutsest.⁶⁸ Ajateenijate arv jäi püsima 200 ümber kuni 1939. aastani.⁶⁹

Üldjuhul kasutati Eesti sõjaväe komplekteerimisel ajateenijatega territoriaalselt printsipi, st väeossa saadeti selle alalises paiknemisrajoonis elanud noored.⁷⁰ Kuni 1935. aastani, mil rügemendi allüksused paiknesid Harjumaal, Virumaal ja Valgamaal, võeti tõepoolest rohkem ajateenijad nendest piirkondadest. Märksa vähem kutsuti ATRi ajateenistusse noori Petserimaalt ja Saare- ja Läänemaalt. Ka Petserimaalt jõudsid ATRi ainult üksikud noormehed. Peale 1935. Aastat, mil rügemendi allüksused osaliselt ümber paiknesid, jäid need tendentsid endisteks, sest kuigi üksused muutsid oma asukohta, tuli ATRi mobilisatsiooni korral ikkagi täiendada Harju-, Viru- ja Valgamaa meestega.⁷¹

Rügemendi ajateenijate hariduse kohta infot napib Esimesed andmed pärinevad 1928. aasta kevadise kutse kohta, milles leidis 13 keskharidusega ja 19 lõpetamata keskharidusega noort, ülejäänud olid saanud vaid alghariduse (neist olid kuus aastat koolis käinud 34, viis aastat 7, neli aastat 19 ja kolm aastat 1 meest).⁷² Vähesel määral leidub teavet ka nende kutsealuste kohta, kes omasid või omandasid kõrgharidust. 1929. aasta aprillis teenis rügemendi park-laos Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna põllumajandusosakonna üliõpilane Paul Laanso.⁷³ Tema nimi kerkis esile seoses Korraldusvalitsuse ülema kirjaga, kus otsiti isikuid, kes olid lõpetanud ülikooli juures korraldatud metsatähtsuse ja geodeesia praktilised tööd.⁷⁴

⁶⁷ RA.ERA.633.1.167 ATRi ülema kk 31.12.1935, l. 335; Eesti sõjaajalugu, valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani, lk 163.

⁶⁸ RA.ERA.633.1.75 Ettekanne Kindralstaabi V osakonna ülemale 01.10.1928, l. 135.

⁶⁹ Lisa 1

⁷⁰ Eesti sõjaajalugu, Valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani, lk 158

⁷¹ Vt lisad tabel 1 ja 2; Salo, *Eesti kaitseväge valmisolek*, lk 74–75.

⁷² RA.ERA.633.1.75 Ettekanne Kindralstaabi VI osakonna ülemale, l. 130.

⁷³ RA.ERA.633.1.74 Kiri rügemendi adjutandile, l. 116.

⁷⁴ RA.ERA.633.1.74 Diviisi staabi ülema kiri rügemendi ülemale, l. 106.

3. Väljaõpe

3.1 Ohvitseride õpe

Ohvitseride õpe jagunes talviseks ja suviseks õppeperioodiks. Suvisel perioodil viibis rügement enamasti Männiku laagris, kus viidi läbi laske- ja taktikaõpet. Talvisel perioodil, mis kestis tavaliselt novembrist aprillini, keskenduti teoreetilisele täiendõppele, tehnilistel kursustel osalemisele ning lisaks käidi aastaringselt erinevatel täiendkursustel teistes väeosades. Talvist täiendõpet viidi läbi rügemendi kasutuses olevates ruumides, kus peeti erinevaid sõjandustemaatilisi loenguid ja ettekandeid, millest osavõtt oli kõigile teenistusest vabadele ohvitseridele kohustuslik.⁷⁵ Korraldusliku poole pealt oli probleemiks allüksuste hajutatus, mistõttu nt Tammikul asunud kompanii ei saanud efektiivselt õppetööst osa võtta.⁷⁶

Ohvitseride puhul oli peamiseks probleemiks õppeasutuse puudumine, mis valmistas ette tehniliste erialade ohvitseri. Peale Sõjaväe tehnikakooli likvideerimist 1923. aastal majandusliku kokkuhoiu eesmärgil ning Sõjakooli tehnikakompanii sulgemist 1926. aastal, puudus Eesti sõjaväes haridusasutus, kus oleks ette valmistatud tehniliste väeosade ohvitseri.⁷⁷ Ohvitseride ettevalmistamise probleemi ei suudetud lahendada kuni 1938. aastani, mil taasasutati Sõjaväe tehnikakool, kuid see ei jõudnudki anda ühtegi lendu – enne algas okupatsioon.⁷⁸ Probleemi leevendamiseks hakkas ATR ise korraldama erinevaid kursuseid.

Esimesed tehnilised kursused viidi läbi 1932. aastal kui rügementi äsja teenistusse tulnud kolm ohvitseri läbisid töökodade juures toimunud mootorite tundmise ja remonttööde kursuse.⁷⁹ Esimene lahingkompaniide liikuvbaaside ülematele mõeldud 7-kuuline kursus algas 1933. aasta 7. oktoobril. Kursus jagunes nelja perioodi: I perioodil toimusid praktilised tööd töökodades, II perioodil keskenduti tankide ja soomusautode remondile, III perioodil masinate hooldusele ja IV perioodil baasirühma juhtimise praktikale ja erinevate tehaste külastamisele. Kursuse läbisid täismahus kolm ning osaliselt veel neli ohvitseri.⁸⁰

1934. aasta 1. oktoobril algasid rügemendis kuuekuulised ohvitseride tehnilised täiendkursused, kuhu läkitati kaheksa ohvitseri. Kursus pidi hõlmama 1005 õppetundi ja kestma 147 päeva. Selle aja jooksul käsitleti erinevaid tehnilisi teemasid nagu tankide, soomusautode, autode ja

⁷⁵ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 70.

⁷⁶ RA.ERA.633.1.169, l. 93–95: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale 23.05.1935.

⁷⁷ Andres Seene, „Sissejuhatus: sõjaväe tehnikaharidus Eestis 1920–1940“, *KVÜÕA Toimetised*, 6 (2006), lk 16–17.

⁷⁸ *Ibid.*, lk 24–25.

⁷⁹ RA.ERA.633.1.130, l. 126: ATRi ülema kk 05.06.1932.

⁸⁰ RA.ERA.633.1.139, l. 242–243p: ATRi ülema kk 16.10.1933; RA.ERA.633.1.150, l. 131: ATRi ülema kk 28.05.1934; RA.ERA.633.1.139, l. 253: ATRi ülema kk 25.10.1933.

mootorrataste remont ja hooldus, kuid ka NSVL moto-mehhaniseeritud vägede taktika. Kursused lõppesid 1935. aasta 25. septembril ning selle lõpetasid 7 ohvitseri.⁸¹

Sarnane 976-tunniline kursus korraldati ka 1935. aastal. Peamiseks erinevuseks oli õppekavasse lisandunud tankettide õpe, kuid ka Vabadussõja ajaloo ning Eesti sõjaväe ja NSVL motoriseeritud ja tankiüksuste taktika õpetamine. Kursusel osales seitse ohvitseri, kes kõik selle 1936. aasta 30. mail lõpetasid.⁸²

1936. aasta 5. oktoobril algas auto-tanki eriala ohvitseride ettevalmistamise kursus, mis oli mõeldud ka teise väeosade ohvitseridele. Kokku osales kursusel kuus ohvitseri rügemendist ja kuus teistest väeosadest.⁸³ Nagu ka varem, keskenduti rügemendis kasutatud tehnikale, kuid kuna kursus oli ka teiste väeosade ohvitseridele, pöörati tähelepanu ka soomusvägede taktikale, raadiojaamade tüübiõppele, tehnilisele joonestamisele ning pioneeri- ja sideteenistuse erisustele lahingmasinate juures.⁸⁴

ATRi ohvitserid osalesid ka KVÜÕA juures toimunud erinevatel kursustel. Nii läbis vähemalt kaks ohvitseri pataljoni-, kompanii- ja patareiuülemate kursuse.⁸⁵ Aastail 1931–1938 lõpetasid neli ohvitseri KVÜÕA ja Lahingukooli juures toimunud raskekuulipilduja kursused.⁸⁶ Relvade ja laskemoona tehnilistel kursustel käidi nii KVÜÕA kui ka Varustusvalitsuse juures. Vähetähtsad ei olnud ka 1933. ja 1934. aastal toimunud Kaitseväe majanduskursused, mille lõpetasid kaks ATRi ohvitseri.⁸⁷ Suurt rõhku pandi valmistumisele gaasisõjaks ning nii käisid rügemendi gaasikaitseohvitserid gaasikaitsekursustel Pioneeripataljonis.⁸⁸ Lisaks lähetati 1935. aastal üks ohvitser Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna kursusele „Ettevalmistamiseks gaasikaitse alal“.⁸⁹

Talvisel täiendõppe perioodil täiendati ohvitseride teadmisi erinevate taktikaliste ja tehniliste loengute ja ettekannetega. Loengud puudutasid suures plaanis kolme teemat: ATRi tehnika

⁸¹ RA.ERA.633.1.167, l. 136: ATRi ülema kk 24.05.1935; RA.ERA.633.1.150, l. 240: ATRi ülema kk 25.10.1934.

⁸² RA.ERA.633.1.167, l. 247–248p: ATRi ülema kk 23.09.1935; RA.ERA.633.1.191, l. 143: ATRi ülema kk 06.05.1936.

⁸³ 2. ja 4. suurtükiväegrupp, 1. ja 7. jalaväerügement, Ratsarügement, Vahipataljon.

⁸⁴ RA.ERA.633.1.191, l. 256: ATRi ülema kk 08.10.1936.

⁸⁵ RA.ERA.633.1.122, l. 12: Diviisi staabiülema ära kiri, 15.01.1932; RA.ERA.633.1.130, l. 47: ATRi ülema kk 02.03.1932; RA.ERA.633.1.130, l. 149: ATRi ülema kk 06.07.1932; RA.ERA. 633.1.139, l. 73 ATRi ülema kk 31.03.1933.

⁸⁶ RA.ERA.633.1.231, l. 21: ATRi ülema kk 24.01.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 189: ATRi ülema kk 13.07.1938; RA.ERA.633.1.121, l. 70: ATRi ülema kk 09.04.1931.

⁸⁷ RA.ERA.633.1.139, l. 240: ATRi ülema kk 12.10.1933; RA.ERA.633.1.141, l. 172: Kaitseministri kk 18.09.1933; RA.ERA.633.1.150, l. 134: ATRi ülema kk 31.05.1934.

⁸⁸ RA.ERA.633.1.130, l. 171: ATRi ülema kk 31.07.1932; RA.ERA.633.1.191, l. 254: ATRi ülema kk 06.10.1936; RA.ERA.633.1.191, l. 303: ATRi ülema kk 19.11.1936.

⁸⁹ RA.ERA.633.1.150, l. 323: ATRi ülema kk 19.12.1934.

kasutamine, hooldus ja remont; pataljoni ja kompanii taktika; rügemendi majandus.⁹⁰ Loengute maht kasvas iga aastaga. Kui 1929. aasta aprillist kuni 1930. aasta aprillini toimus 15 loengut, siis 1936. aasta novembrist kuni 1937. aasta maini juba 174.⁹¹ Samuti hakati rohkem rõhku panema koostööle lennuväe-, jalaväe-, suurtüki- ja pioneeriüksustega. Peeti ettekandeid teiste riikide relvajõudude kohta, nt 1931. aastal Poola, Šveitsi ja Prantsusmaa sõjaväest ning Läti Autotankirügemendist.⁹² Ei puudunud ka loengud distsipliinist, kehalisest kasvatusest ja instruktoriõppest, mille käigus lihviti ajateenijatele tundide andmise oskust.⁹³ Punaarmee taktika kohta hakati loenguid pidama 1932. aastast.⁹⁴ 1933. ja 1934. aasta talvisel õppeperioodil viisid spetsialistidest õppejõud läbi ka väga tehnilisi kursusi, nagu tehniline joonestamine, ehitusmaterjalide üldtehnoloogia, metallurgia ja metallograafia, elektrotehnika, keemia ja kodumaine bensiin. Osavvõtt ohvitseridele oli sunduslik.⁹⁵

1935. ja 1936. aasta kevadtalvel korraldati ohvitseridele üldine täiendkursus, kus läbiviijad esmakordselt hindasid kursusel läbitud loengute ja materjali tundmist. Kursuste eesmärk oli anda osalejatele teadmised rügemendis kasutatava relvastuse ja tehnika hooldamise ja remondi kohta, õpetada sõitma tankide, soomusautode ja tankettidega ning viia neid kurssi tankide ja soomusautode taktikaga. Kokku oli plaanitud 1290 tundi loenguid ja praktilisi tunde, mis jaotati 189 päevale. Õppeained jagati kolme blokki: üldsõjaline teooria ja taktika, relvastuse tundmine ning sõidu-, veo- ja lahingmasinate remondi- ja sõiduuskuste praktika. Uudseks oli tankettide õpe ning pioneeri- ja sideala eripärad lahingmasinate juures.⁹⁶

Seoses riigikaitse moderniseerimisega, hakati väeosades õpetama asjakohast teooriat. Nii lisandusid 1936. aastal uudsete teemadena raadiotehnika, 37mm tankitõrjekahurite ja motoriseeritud suurtükkide kasutamine ning viidi läbi praktilisi lõhkamisi. Hakati analüüsima ajakirjas „Sõdur“ ilmunud artikleid, samuti Nõukogude Liidu ja Saksamaa sõjaajakirjandust, mille tähtsusele juhtis tähelepanu diviisiülem.⁹⁷

⁹⁰ RA.ERA.633.1.93, l. 3: ATRi ülema kk 03.01.29; RA.ERA.633.1.93, l. 28: ATRi ülema kk 31.01.29; RA.ERA.633.1.93, l. 49: ATRi ülema kk 01.03.29.

⁹¹ RA.ERA.633.1.107, l. 44: ATRi tegevuse üldkokkuvõte 01.04.1929–01.03.1930.

⁹² RA.ERA.633.1.106, l. 58: ATRi ülema kk 22.03.1930; RA.ERA.633.1.106, l. 81: ATRi ülema kk 24.04.1930; RA.ERA.633.1.121, l. 23: ATRi ülema kk 31.01.1931; RA.ERA.633.1.121, l. 42: ATRi ülema kk 28.02.1931; RA.ERA.633.1.121, l. 269: ATRi ülema kk 23.11.1931; RA.ERA.633.1.121, l. 256–257p: ATRi ülema kk 19.11.1931.

⁹³ RA.ERA.633.1.121, l. 290: ATRi ülema kk 30.12.1931; RA.ERA.633.1.130, l. 25: ATRi ülema kk 31.01.1932.

⁹⁴ RA.ERA.633.1.130, l. 72: ATRi ülema kk 29.03.1932.

⁹⁵ RA.ERA.633.1.139, l. 254: ATRi ülema kk 26.10.1933.

⁹⁶ RA.ERA.633.1.191, l. 22–32p: ATRi ülema kk 27.01.1936.

⁹⁷ RA.ERA.633.1.194, l. 365–370p: ATRi ohvitseride täiendõppekava 1936/1937.a talveperioodiks 16.11.1936; RA.ERA.633.1.191, l. 336: ATRi ohvitseride täiendõppekava 31.12.1936; RA.ERA.633.1.251, l. 132: ATRi ülema kk 08.05.1939.

1938. aasta veebruaris tutvustati ohvitseridele Läti lahingdoktriini ning toimusid meditsiinalased loengud mehaaniliste ja termiliste vigastuste ning sõjagaaside ja esmaabi kohta. Senisest sagedamini korraldati praktilisi laskmisi.⁹⁸ 1938/39. aasta talveperioodi õppused ei toonud uusi loenguteemasid. 1939/40. aasta täiendõppe kava sisaldas palju sõjakirjanduse, sh ingliskeelse, läbitöötamist ning Lääne-Euroopa motoriseeritud ja mehhaniseeritud üksuste ning õhukaitse taktikat ja organiseerimist. Rõhku pandi ka tankitõrje taktikale; motoriseeritud, mehhaniseeritud ja soomusvägede taktikale käesoleva sõja näitel ning Saksa-Poola sõja tagajärgedele.⁹⁹

3.2 Üleajateenijate õpe

Sarnaselt ohvitseridele, jagunes üleajateenijate õpe talviseks ja suviseks õppeperioodiks. Suvel viidi Männiku laagris läbi taktikalist õpet ja talvel teoreetilist täiendõpet. Ka üleajateenijate puhul oli probleemiks tehnilise ala allohvitseri ettevalmistava õppeasutuse puudumine.

Esimene tehniline täiendkursus üleajateenijatest allohvitseridele korraldati 1938/39. aasta talvisel õppeperioodil. Selle viisid läbi ATR ja Sidepataljoni ohvitserid (viimased õpetasid uusi raadiojaamu) ning sellel osales kaheksa ATRi vanemallohvitseri, samuti kuus allohvitseri teistest väeosadest (Sidepataljon, Pioneeripataljon, 7. jalaväerügement, 2. suurtükiväegrupp, Ratsarügement, 5. üksik jalaväepataljon), kes kõik ka lõpetasid kursuse.¹⁰⁰ Kursus, mille kogumahuks oli 1973 loengut ehk 147 päeva, jagunes viide plokki:

- tehnika ja raadiojaamade tehniline ettevalmistus;
- masinate remont ja praktiline sõit;
- sõjatehniline väljaõpe;
- jao taktikaline väljaõpe (hõlmas rügemendi relvastust, gaasi-, pioneeri- ja sideasjandust);
- rühma taktikaline väljaõpe (hõlmas jalaväetaktikat, topograafiat, lahingmasinate rühma taktikat ja nende kasutamist suuremate üksuste koosseisus).¹⁰¹

⁹⁸ RA.ERA.633.1.231, l. 79: ATRi ülema kk 29.03.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 319: ATRi ülema kk 04.12.1938.

⁹⁹ RA.ERA.633.1.251, l. 335: ATRi ülema kk 30.10.1939; RA.ERA.633.1.251, l. 360: ATRi ülema kk 23.11.1939; RA.ERA.633.1.231, l. 391: ATRi ülema kk 23.12.1939.

¹⁰⁰ RA.ERA.633.1.231, l. 297: ATRi ülema kk 13.10.1938; RA.ERA.633.1.251, l. 126: ATRi ülema kk 03.05.1939.

¹⁰¹ RA.ERA.633.1.231, l. 285–293p: ATRi ülema kk 10.10.1938.

1939/40. aasta talvel korraldati teine kaadriallohviteride ettevalmistuse kursus autotanki erialal.¹⁰² Lisandusid algmõisted füüsikast, keemiast ja tehnoloogiast, tehnilised joonised, topograafia, remont ja hooldus, mootorratta õpe, moto-mehhaniseeritud üksuste taktika.

Sarnaselt ohvitseridele, osalesid ka üleajateenijad talvises täiendõppes. Kuigi üleajateenijad osalesid täiendõppes ka varem, siis esimesed neile suunatud õppekavad kinnitati 1934/35 talveperioodiks. Täiendõpe sarnanes ohvitseride omaga, ent taktikaõppes keskenduti jao ja rühma tasandile. Suurt rõhku pandi relvaõppele, määrustikele, lahingmasinate tehnilise osa tundmisele ja kompanii raamatupidamisele, kuid välja ei jäänud ka teemad nagu mobilisatsiooni korraldamine, topograafia ja rühma tegevus suuremate üksuste koosseisus.¹⁰³

Osa täiendõppest kattus täielikult ohvitseride õppekavaga. Näiteks läbiti 1938/39. aastal meditsiiniõpe ja D tüüpi raadiojaamade õpe ning arutleti sõjaajakirjanduses avaldatud artiklite üle.¹⁰⁴ Täiendõppe maht ja suunitlus sõltus üleajateenija teenistuskohast. Nii keskendusid rügemendi staabis teeninud üleajateenijad üksikmehe ja jao tasandile ning kehalisele kasvatusel.¹⁰⁵ Samuti olenes väljaõpe kompanii kasutada olnud masinatest – kui 2. soomusautokompaniis pöörati rohkem tähelepanu kergekuulipildujale Madsen, siis õppekompaniis võrdselt kõigile relvadele.¹⁰⁶ Sama kursus toimus ka 1939/40. aasta talvisel õppeperioodil ning selle lõpetasid kokku 14 kaadriallohviteri.¹⁰⁷

Erinevaid kursusi, eriti relvastuse ja tehnika alal, viidi läbi nii ATRis kui ka teistes väeosades. 1936. aastal toimus rügemendis relvurallohviteride kursus, millel käsitleti rügemendi kõiki relvi, optilisi abivahendeid, gaasikaitsevarustust ning arve- ja laomajandust.¹⁰⁸ 1936. aasta augustis osales üks rügemendi allohviter Kaitseministeeriumi relvalao juures toimunud relvurallohviteri kursustel.¹⁰⁹ 1938. aasta veebruaris lõpetas üks ATRi allohviter keevitamise

¹⁰² RA.ERA.633.1.251, l. 336: ATRi ülema kk 01.11.1939.

¹⁰³ RA.ERA.633.1.177, l. 81: ATRi 1. soomusautokompanii üleajateenijate täiendõppuste kava 1934/35 perioodil, 20.10.1934; RA.ERA.633.1.231, l. 2: ATRi ülema kk 04.01.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 30: ATRi ülema kk 01.02.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 56: ATRi ülema kk 02.03.1938.

¹⁰⁴ RA.ERA.633.1.231, l. 82: ATRi ülema kk 31.03.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 323: ATRi ülema kk 09.11.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 336: ATRi ülema kk 02.13.1938.

¹⁰⁵ RA.ERA.633.1.177, l. 82–83p: ATRi staabi üleajateenijate ja sõdurite täiendõppekava 1934/35 perioodil, 26.09.1934.

¹⁰⁶ RA.ERA.633.1.177, l. 83–84p: ATRi 2. soomusautokompanii üleajateenijate täiendõppuste kava 1934/35 perioodil, 19.10.1934; RA.ERA.633.1.177, l. 125–132: ATRi õppekompanii kaadri-allohviteride täiendõppuste kava 01.08–01.09.1935, 10.1934.

¹⁰⁷ RA.ERA.633.1.275, l. 105: ATRi ülema kk 05.05.1940.

¹⁰⁸ RA.ERA.633.1.191, l. 103: ATRi ülema kk 25.04.1936.

¹⁰⁹ RA.ERA.633.1.191, l. 221: ATRi ülema kk 03.09.1936.

kursused Varustusvalitsuse tehnikaosakonna juures.¹¹⁰ 1938. aasta augustis kuni 1939. aasta maini osales üks allohvitser Lahingukoolis toimunud tanki- ja saaterelvade meistri kursusel.¹¹¹ Sarnaselt ohvitseridele, käisid gaasikaitseallohvitserid Pioneeripataljonis gaasikaitsekursustel, millel osales kuni 1938. aastani 6 ATRi allohvitseri.¹¹² Samamoodi osaleti Sidepataljonis raadiotehnikakursustel juures, mille lõpetasid kuni 1939. aastani 3 allohvitseri.¹¹³ Rügemendi relvastuses olevate kuulipildujate efektiivsemaks kasutamiseks lähetati 1935. aastal üks üleajateenija Õhukaitse suurtükiväegruppi õhukaitsekuulipilduja kursustele.¹¹⁴

3.3 Ajateenijate väljaõpe

Ajateenistus jagunes kaheks: noorteaeg ja teenistus kätteüksustes. Võimekamate ajateenijate seast valiti välja sõdurid, kes suunati allohvitseride kursusele. Noorteaeg kestis üldjuhul 13 õppenädalat ehk umbes kolm kuud, peale mida andsid noored riigile truudusvande ja määrati teenima kätteüksustesse, et omandada lahingkompaniis spetsiifilised oskused (tanki või soomusauto alal).¹¹⁵ Noortekursus jagunes omakorda kaheks ning mõlema poolkursuse lõppedes hinnati erinevaid pädevusi. Esimese poolkursuse kavas olid riviõpe, üksikvõitleja lahingõpe, laskeõpe, sõjaväeline kasvatus, üldteadmiste täiendamine, gaasikaitse. Vahel pöörati juba esimesel poolkursusel tähelepanu ka tehnika-alasele õppele. Noortekursuse teisel poolel lisandusid taktika, distsipliin, sisekord, autoasjandus, elektriõpe, kehaline kasvatus ja määrustikud.¹¹⁶

Alates 1928. aastast moodustati õppekompanii juures erirühm kesk- ja kõrgharidusega ajateenijatest, kellest pidid saama reservohvitserid. Erirühma moodustamise vajadus tulenes asjaolust, et ajateenijate ettevalmistusaeg lühenes varasemaga võrreldes ühe kuu võrra ning erirühma moodustamisega loodeti kaotatud aega tasa teha.¹¹⁷ Pole teada, kas seda rühma suudeti igal aastal komplekteerida, kuid vähemalt 1939. aastal see nii oli.¹¹⁸

¹¹⁰ RA.ERA.633.1.231, l. 35: ATRi ülema kk 05.02.1938.

¹¹¹ RA.ERA.633.1.231, l. 244: ATRi ülema kk 02.09.1938; RA.ERA.633.1.251, l. 180: ATRi ülema kk 04.06.1939.

¹¹² RA.ERA.633.1.93, l. 184: ATRi ülema kk 03.08.29; RA.ERA.633.1.93, l. 215: ATRi ülema kk 11.09.1929; RA.ERA.633.1.167, l. 318: ATRi ülema kk 07.12.1935; RA.ERA.633.1.231, l. 360: ATRi ülema kk 16.12.1938.

¹¹³ RA.ERA.633.1.231, l. 4: ATRi ülema kk 07.01.1938; RA.ERA.633.1.234, l. 124: Andmed raadioklassi läkitava sõjaväelase kohta, 22.06.1938; RA.ERA.633.1.251, l. 221: ATRi ülema kk 05.07.1939.

¹¹⁴ RA.ERA.633.1.167, l. 291: ATRi ülema kk 04.11.1935.

¹¹⁵ RA.ERA.633.1.177, l. 92: Õppekava ATRi õppekompanii noortele, 17.06–22.06.1935; ERA.633.1.177, l. 136–137p: Õppekompanii ülema kiri ATRi ülemale, 26.06.1935.

¹¹⁶ RA.ERA.633.1.177, l. 168–170p: ATRi õppekompanii töökava noortele, 09.08.1935.

¹¹⁷ RA.ERA.633.1.74, l. 256–257p: ATRi ülema kk 31.10.1928.

¹¹⁸ RA.ERA.633.1.261, l. 51–53p: ATRi õppekompanii töökava keskkooli haridusega noortele, 28.10.1939; RA.ERA.633.1.93, l. 307–308p: ATRi ülema kk 30.12.1929.

Allohvitseride kursust korraldati kaks korda aastas, märtsis ja augustis ning see kestis kokku 16 nädalat. Osalejate arv jäi tavaliselt 10–15 piiresse.¹¹⁹ Kursusel hinnati erinevalt noortekursusest juba väga mitmeid teemasid: lahinguline väljaõpe, laskeasjandus, maastiku organiseerimine, topograafia, sideasjandus, gaasiasjandus, rivi- ja lahingdrill, kehaline kasvatus, mootoriõpetus, autoõpetus, mootorratta õpetus, tankiõpetus, elektrotehnika, sõidukatsed, vahiteenistus, rännakharjutus, distsipliin, sisekord, üldhariduslik ettevalmistus.¹²⁰

Sarnaselt kaaderkoosseisule, käisid ka ajateenijad väljaspool väeosa täiendkursustel. Nii osalesid ajateenijad Sõjaväe keskhaiglas sanitaarvelskrite kursusel¹²¹ ja pioneeripataljonis gaasikaitsekursustel (aastatel 1934–1939 vähemalt 12 ajateenijat).¹²² Ajateenijaid lähetati ka keerulisematele kursustele ning 1938. aastal käis kaks ajateenijat tanki- ja saaterelvade meistrite kursusel.¹²³

¹¹⁹ RA.ERA.633.1.177, l. 117–118p: Õppekompanii ülema kiri ATRi ülemale, 06.07.1935; ERA.633.1.177, l. 91: Õppekava ATRi õppekompanii allohvitseridele mai kuu peale, dateerimata; ERA.633.1.170, l. 225–237p: ATRi 1935/1936. aasta tegevusaruanne, 07.04.1936.

¹²⁰ RA.ERA.633.1.177, l. 133–134p: ATRi õppekompanii ülema kiri ATRi ülemale, 02.06.1935; RA.ERA.633.1.177, l.13: Allohvitseride kursuse lõpukatsete tulemused, 26.06.1935.

¹²¹ RA.ERA.633.1.93, l. 234: ATRi ülema kk 03.11.29.

¹²² RA.ERA.633.1.150, l. 172: ATRi ülema kk 10.07.1934; RA.ERA.633.1.167, l. 188: ATRi ülema kk 22.07.1935; RA.ERA.633.1.191, l. 193: ATRi ülema kk 10.08.1936; RA.ERA.633.1.231, l. 212: ATRi ülema kk 27.07.1938.

¹²³ RA.ERA.633.1.231, l. 244: ATRi ülema kk 02.09.1938.

4. Lahingmasinad, relvastus ja varustus

4.1 Tankid ja tanketid

1928. aastal formeeritud ATRi tehnika ja varustus jäi suuresti samaks, mis oli olnud Auto-tankidivisjonis. Rügemendis olid kasutusel Prantsuse kergetankid Renault, Briti rasketankid Mark V, Poola tanketid TKS, Vabadussõja-aegsed soomusautod ning Eestis ehitatud Arsenal-Crossley soomusautod.

Esimese maailmasõja lõpuaastatel ehitatud kergetanke Renault FT 17 oli rügemendis 12. Tanki soomustornis paiknes 37 mm Hotchkissi kahur (neljal tankil) või 8 mm (hiljem ehitati ümber 7,7 mm peale) kuulipilduja Hotchkiss (kaheksal tankil). Maksimaalne soomus oli kere külgedel ja tornil 16–20 mm, luukidel 8 mm, põhjal 8 mm ning esiosas kuni 16 mm. Masina täiskaal¹²⁴ oli kuulipildujaga versioonil 6,9 tonni ja kahuriga 7 tonni ning tema maksimumkiirus heal kruusateel 8 km/h. Meeskonda kuulusid tanki ülem (ühtlasi ka sihtur) ja juht.¹²⁵

Rasketanke esindasid neli Mark V Composite versiooni, milliseid hakati tootma 1918. aastal. Soomust oli esiosas ja külgedel 12 mm ning põhjal 6 mm. Tanki täiskaal oli ligi 33 tonni ja seegi saavutas kiiruseks kuni 8 km/h. Pöörlev soomustorn puudus ning pearelv, 57 mm kahur, paiknes küljelt väljaulatuvas kasematis. Lisaks kahurile kuulus relvastusse neli 7,7 mm Hotchkissi kuulipildujat, millest kaks olid samuti kasemattides. Tanki meeskonnas oli 9 meest.¹²⁶

1935. aasta alguses osteti kuus Poolas toodetud tanketti TKS. Ilma tornita roomikmasin oli relvastatud 7,92 mm Hotchkissi kuulipildujaga, mis hiljem ehitati 7,7 mm versiooniks. Soomus oli esi- ja tagaosas 8–10 mm, külgedel kuni 8 mm, lael 3–5 mm ja põhjal 4–7 mm. Tanketi tühikaal oli 2,4 tonni ja täiskaal 2,576 tonni. Soovitav sõidukiirus headel teedel oli kuni 40 km/h, maksimaalne sõidukiirus teel küündis kuni 55 km/h ning maastikul kuni 22 km/h. Meeskonna moodustasid masina ülem (ühtlasi ka kuulipildur) ja juht.¹²⁷

4.2 Soomusautod

Kõik 11 Vabadussõja aastaist pärinenud masinat olid ehitatud veoautode baasil, kuid relvastuse konfiguratsiooni alusel jaotati need kolme gruppi.

¹²⁴ Täiskaalu all mõeldakse masina kaalu koos relvade, varustuse ja meeskonnaga.

¹²⁵ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 46; RA.ERA.172, l. 224: ATRi ülema kiri 3. diviisi staabi ülemale, 04.11.1937.

¹²⁶ *Ibid.* lk 40.

¹²⁷ RA.ERA.633.1.660, l. 158–160p: Ettekanne ATRi ülemale, 15.02.1935; Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 52–53; Jaime Prenatt, *Polish Armor of the Blitzkrieg*, (Osprey Publishing: 2015) lk 22.

Esimesse gruppi kuulusid Vabadussõja alguses Tallinna sadamatehases ehitatud kuus soomusautot („Kalevipoeg“, „Toonela“, „Vibuane“, „Kotkasilm“, „Lembit“ ja „Estonia“). Esimesed viis masinat olid ehitatud AEC tüüpi veoauto, „Estonia“ aga Federali veoauto baasil. Kuigi kõik soomusautod olid sarnase konstruktsiooniga, ei ehitatud neid standardse projekti järgi, mistap nende mõõdud võisid erineda. Soomusautode soomus oli erinevatest materjalidest – seinad ja torni küljed 6 mm kaevikukilpidest, juhuruumi seinad 10 mm soomusplekist, katus ja tornilagi 3 mm terasplekist, kasematid 8-10 mm raudplaatidest. AEC veoauto baasil soomusautodel oli maksimaalne sõidukiirus 45 km/h, soomusautol „Estonia“ kuni 15 km/h. Kõigi masinate meeskonnas oli 7 liiget – ülem, kaks juhti, kahuri sihtur/laadur, kaks kuulipildurit – ning ühetaoline oli ka nende relvastus – kaks 7,62 mm Maksim kuulipildujat kasemattides, üks 7,7 mm Madsen kuulipilduja meeskonna kasutuses ja üks 37 mm Hotschkissi kahur tornis.¹²⁸

Teise gruppi kuulus kolm soomusautot („Tasuja“, „Suur Tõll“ ja „Vambola“). Neist kaks esimest saadi sõjasaagiks Punaarmeelt ning tegemist oli Venemaal Putilovi tehases Austin veoauto baasil ehitatud soomusautodega. Autode maksimaalne sõidukiirus oli kuni 45 km/h tunnis ja tühikaal 5,6 tonni. „Vambola“ võeti üle Loodearmeelt ja oli ehitatud Fiat veoauto baasil ning tema maksimaalne sõidukiirus oli 50 km/h ja täiskaal 5,5 tonni. Kõigil kolmel masinal oli kaks soomustorni, kusjuures „Tasujal“ ja „Suurel Tõllul“ paiknes kummaski tornis üks 7,62 mm Maksim kuulipilduja; „Vambolal“ aga oli ühes tornis Maksim ning teises 37 mm Hotchkissi kahur (see paigaldati 1932. aastal ümberehituse käigus). Kõikide masinate meeskondades oli neli liiget.¹²⁹

Kolmandasse gruppi kuulusid kaks üksikeksemplari („Pisuhänd“ ja „Vanapagan“). Soomusauto „Pisuhänd“ saadi 1919. aastal Soome Põhja Poegade rügemendilt, kes omakorda oli võtnud selle sõjasaagiks Punaarmeelt. Masin oli ehitatud Peerlessi veoauto baasil, selle relvastuses oli neli 7,62 mm Maksim kuulipildujat ja meeskonnas 9 inimest. Soomusauto „Vanapagan“ ehitati 1919. aasta alguses Pärnu veduridepoos 6. jalaväepolgu algatusel veoauto Delahaye baasil. Selle relvastuses oli kaks kergekuulipildujat Lewis ja üks Maksim ning meeskonnas 10 meest. „Vanapagan“ oli 1934. aastaks aktiivsest teenistuses eemaldatud, kuid jäi siiski rügemendi baasi nimekirja.¹³⁰

¹²⁸ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 9-10.

¹²⁹ *ibid.*, lk 28–29, 34; Mati Õun, *Eesti Wabariigi soomusvägi 1918–1941* (Tallinn: Grenader, 2017) lk 81–82.

¹³⁰ *Ibid.*, lk 16–17, 22–27; ERA, 633.1.277, l. 81: Varustusvalitsuse relvastusosakonna kiri tehnikaosakonna ülemale, 19.04.1940;

Arsenal-Crossley (või M 27/28) tüüpi soomusautosid leidis rügemendis 11. Tegemist oli 1926.–1928. aastal Arsenali relvatehases valminud soomusautodega, mille soomuse paksus oli külgedel 7 mm, lael 5 mm ja põhjal 3 mm. Masina täiskaal koos meeskonna ja relvastusega oli 4,8 tonni ning maksimaalne sõidukiirus 60 km/h. Soomusautot ehitati kahes variandis: seitsmel asus soomustornis kuulipilduja ning neljal 37 mm Hotchkissi kahur; lisaks oli meeskonnal üks 7,7 mm Madseni kergkuulipilduja. Masina meeskonnas oli neli liiget: ülem, kaks juhti ja sihtur.¹³¹

4.3 Lahingmasinate relvastus

Lahingmasinatele kasutati Prantsuse kahureid Hotchkiss ning mitmeid erinevaid kuulipildujaid: Vene Maksim, Prantsuse Hotchkiss, Taani Madsen ja Inglise Lewis.

7,62 mm kaliibriga raskekuulipilduja Maksim oli ameeriklase Hiram Maximi 1884. aastal loodud üks maailma esimesi kuulipildujaid, mida toodeti mitmes erinevas riigis. Eesti sõjaväes kasutati peamiselt kahte mudelit – Vene M1910 ja Saksa M1908. Kõiki relvavaruosi ja parandusi suutis teostada Tallinna Arsenal.¹³²

ATR kasutas Hotchkiss kuulipilduja kolme erinevat modifikatsiooni: tankettidega TKS kaasa tulnud 7,92 mm, kergetankidel olnud 8 mm ning 7,7 mm kergekuulipilduja ning raskete tankide ja õppekompanii kasutuses olnud 7,7 mm raskekuulipilduja.¹³³ Hotchkissi kuulipilduja loodi 1890ndatel aastatel Austria–Ungari aadliku Adolf Odkolek von Augezdi poolt, mille patendi Hotchkissi firma 1894. aastal ära ostis ja seda paari aasta pärast M1897 mudelina tootma hakkas. Eesti sõjaväes oli kasutusel selle täiustatud versioon Hotchkiss M1914 ja *Portative*, mis oli Suurbritannias toodetud versioon, mis oli eelkõige tankidel.¹³⁴ 1933. aastal alustati Renault tankidel olnud Hotchkissi kuulipildujate ümberehitust 7,7 mm Inglise padrunile. Kokku ehitati enne 1935. aastat rügemendi tarvis ümber 15 kuulipildujat, millest 6 paigaldati samal aastal hangitud tankettidele.¹³⁵

7,7 mm kergekuulipilduja Madsen lõi 19. sajandi viimastel aastatel Taani insener Theodor Schouboe, kuid nime sai relv Taani armee kapten Herman Madseni järgi. Relva kasutati

¹³¹ Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 34; Õun, *Eesti Wabariigi soomusvägi*, lk 86–90; RA.ERA.172, l. 224: ATRi ülema kiri 3. diviisi staabi ülemale, 04.11.1937.

¹³² Toe Nõmm, „Eesti relvad 1918–1940“, *Tehnikamaailm*, 6 (2008).

¹³³ RA.ERA.633.1.81, l. 87–88p: ATR ülema mobilisatsiooni kava, 06.10.1928.

¹³⁴ John Walter, *Hotchkiss machine guns. From Verdun to Iwo Jima* (Oxford: Osprey Publishing 2019) lk 10–12, 51.

¹³⁵ RA.ERA.633.1.140, l. 69: Varustusvalitsuse relvastuse osakonna kiri ATR ülemale, 06.05.1933 l. 69; Hendrik Tõnisson, *Eesti sõjaväe relvastuse tootmine ja arendamine Tallinna Arsenalis 1920–1940: Bakalaureusetöö* (Tartu Ülikool: 2021), lk 24–27.

eelkõige Skandinaavia riikides ja Eestis. Relv oli ehituselt keerukas, kuid samas väga hinnatud kiire rauavahetuse tõttu, mis andis lahingus suure eelise. Siiski leiti, et lahingmasina tornirelvaks ei ole see sobilik suuruse ja relvakaba pikkuse tõttu. Rügemendis kasutati peamiselt Inglismaalt saadud 7,7 mm Madsen M1916, mille peaaegu kõiki varuosi suutis Arsenal toota.¹³⁶

USA kolonel Isaac Newton Lewise poolt loodud kergekuulipilduja Lewis oli Esimeses maailmasõjas üks levinumaid kuulipilduja tüüpe. Relva oli kahe kaliibriga – 7,7 ja 7,62 mm. Tema peamiseks puuduseks oli õhkjahutussüsteemi nõrkus, mistõttu Madsen muutus paljudes riikides populaarsemaks. Eestisse jõudsid Lewised peamiselt relvaabina ning neid kasutati peamiselt soomusautode meeskondade relvadena.¹³⁷

Tankid ja soomusautod olid oma kuulipildujate ja kahuritega võimelised toetama jalaväge, kuid nende kasutamine soomustehnika vastu oli probleemne. Relvade ehituslikud eripärad ja laskemoon mõjutasid suuresti nende laskeomadusi ja soomustlähbistavust. Eestis kõige laiemalt levinud (12 tk) 37 mm Hotchkissi S. a. L21 tüüpi kahuri mürsu algkiirus jäi, võrreldes sama kaliibriga tanki- ja tankitõrjekahuritega, väikeseks, mistõttu Hotchkiss sobis vaid võitluseks lähidistantsil.¹³⁸ Siiski suutis see sobival distantsil lähbistada mitmete Teise maailmasõja eel kasutatud soomukite, sh Nõukogude Liidu omade, soomust.¹³⁹ Samuti võis toonase soomustehnika vastu edukalt kasutada ATRi relvastuses olnud käsitulirelvi, juhul kui neis tarvitati soomustlähbistavat moonat.¹⁴⁰

Eesti soomusmasinate eneste nõrk soomuskaitse ei olnud Euroopa kontekstis ainulaadne ning sarnase probleemiga seisid silmitsi nii Saksamaa, Nõukogude Liit kui ka Poola. Keskmisest tugevam soomus oli Prantsuse ja mõnedel Briti tankidel. Soomusmasinate ehitamisel kasutati spetsiaalset terast, millele lisati juurde erinevaid tugevdavaid aineid, nagu volfram, kroom või nikkel. Üldiselt oldi seisukohal, et 8 mm vintpüsside ja kuulipildujate tule eest kaitseb 10–15 mm paksune soomus ning 47 mm soomustlähbistavate mürskude vastu vajatakse umbes 60 mm paksust soomust. Muidugi sõltus paljugi relva tehnilistest omadustest. Tankide ja tankitõrjerelvade areng oli 1930.–1940. aastatel sedavõrd kiire, et enne Teist maailmasõda

¹³⁶ Toe Nõmm, „Eesti relvad 1918–1940“, *Tehnikamaailm*, 6 (2008).

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ L21 iseloomustab relva raua pikkust, mis tuleneb relva raua pikkuse suhtest raua diameetriga. Relva kaliiber mõjutab mürsu algkiirust ning tavaliselt tähendab relva raua suurem pikkus mürsu suuremat algkiirust.

¹³⁹ Nõmm, Eesti tankitõrje 1940. aastani, lk 122–125.

¹⁴⁰ „Soomuse lähbistamise küsimus.“, *Sõdur*, 14-15 (1934), lk 431–433.

kasutusel olnud kuulipildujad, tankitõrjepüssid ja -kahurid ei sobinud enam võitluseks uut tüüpi tankidega, mis hakkasid lahinguväljale ilmuma aastail 1940–1941.¹⁴¹

4.4 Käsitulirelvad

Lisaks tankide, tankettide ja soomusautode relvadele, olid rügemendis kasutusel erinevad vintpüssid, täpsuspüssid, püstolid, püstolkuulipildujad ja õppepüssid. Rügemendi sõjaaja koosseisu järgi oli ATRil ettenähtud 133 püstolit, 518 vintpüssi ja 35 püstolkuulipildujat.¹⁴² Relvastuse puhul oli peamiseks probleemiks see, et rügemendil ei olnud piisavalt püstoleid ja püstolkuulipildujaid, mistõttu lahingumasinate meeskonnad pidid kasutama vintpüsse. Rügemendi rahu- ja sõjaaegse relvastuse tüüpides erinevusi ei olnud, seoses täiskoosseisule üleminekuga muutusid ainult arvud.¹⁴³

7,70 mm Inglise vintpüss 1914. aasta mudel (edaspidi 7,70 mm M1914) loodi vahetult enne Esimest maailmasõda ning sarnanes ehituselt Saksamaa Mauserile. Kuigi relva toodeti ainult USA-s, sattus relv Venemaale läbi USA relvaabi Vene valgetele. Relvastuses oli ta põhitüübina kasutusel vaid Eestis ja Lätis. Eesti sai suurema osa relvadest Vene Loodearmeelt ning Vabadussõjas neid ei kasutatud.¹⁴⁴ Rügemendis ehitati osa neist relvadest ümber 5,6 mm versiooniks, milliseid kasutati õpperelvadena.¹⁴⁵

7,62 mm Vene vintpüss M1891 oli Vabadussõjas Eesti sõjaväes levinuim relv, mis loodi Venemaal 1891. aastal Sergei Mosini poolt. Antud relva valmistati aastail 1892–1948 üle 30 miljoni eksemplari mitmetes erinevates modifikatsioonides. Relva valmistati ka USA-s kust see Briti relvaabiga Vabadussõja ajal Eestisse jõudis. ATRis oli kasutusel 18 Mosini täpsuspüssi, mida valmistati Arsenali tehases 1933/34.¹⁴⁶

Lisaks vintpüssidele leidis kahte tüüpi püstoleid – Belgia relvatootja Browning püstoleid ja revolvreid Nagant. 9 mm Browningi 1903. aasta mudeli konstrueeris USA relvatootja John Moses Browning 1902. aastal. Need relvad jõudsid Eestisse 1921. aastal ning jäid Eesti sõjaväe standardpüstoliks 15 aastaks. Suurema osa nendest püstolitest pidi ATR 1937. aastal loovutama

¹⁴¹ *Tankitõrje ja selle organiseerimine* (Tallinn: Kaitseväge Staap 1935), lk 12; Nõmm, „Eesti tankitõrje 1940. aastani“, lk 117–119, 122–123.

¹⁴² Lisa 2

¹⁴³ RA.ERA.633.1.171, l. 204–208p: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 17.11.1935; RA.ERA.633.1.81, l. 132–134p: Salajane ettekanne Sõjaväe Varustusvalitsuse relvatuse osakonna ülemale, 06.10.1928.

¹⁴⁴ Toe Nõmm „Eesti sõjapüssid 1918–1940.“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2005* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2006), lk 68–71.

¹⁴⁵ RA.ERA.633.1.194, l 8–9p: ATRi relvurohvitseri ettekanne ülemale, 16.02.1937.

¹⁴⁶ Nõmm, Eesti sõjapüssid, lk 60–67; RA.ERA.633.1.171, l. 204–208p: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 17.11.1935.

ning need müüdi maha Hispaania kodusõja ajal toimunud relvaäri käigus. Browningite ajutiseks asendusrelvaks sai Nagant – 1895. aastal Venemaal loodud 7,62 mm revolver.¹⁴⁷

4.5 Veomasinad ja muu varustus

Rügemendis leidis peale tankide ja soomusautode ka muud tehnikat. Vastavalt 1928. aastal kinnitatud koosseisule oli rügemendi sõjaaegses koosseisus 32 jalgratast, 32 paari suuski, 18 külgkorviga mootorratast, 1 sõiduauto, 16 kerge- ja 14 raskeveoautot, 5 autotsisterni, 1 traktor ja 5 liikuvat töökoda. Tegelikuses oli osa ettenähtud tehnikast puudu (5 kergeveoautot), samas kui 5 sõiduautot, 5 sanitaarautot ja 29 raskeveoautot olid ülekoosseisulised. Ülekoosseisuline tehnika oli mõeldud rahuaja ülesannete täitmiseks ning mobilisatsiooni korral tulnuks need üle anda sõjaaja üksustele.¹⁴⁸

Rügemendis kasutati mitut erinevat tüüpi autosid ning sama firma masin võis olla kasutusel erinevas funktsioonis. 1931. aastal oli masinate nimekiri väga kirju: sõiduautodest – firmade Buick, Renault, Cadillac, Dodge Brothers, Ford, Horch, Talbot, Case, Russo-Balt, Panhard Levassor, Benz ja S.M.M.T erinevad mudelid; veoautodest – Reo, Albon, Packard, AEC, White, Berliet ja Nash Quad masinad. Osa mudelid olid erineva konfiguratsiooniga, nii olid sanitaarautod modifitseeritud sõiduautode Renault ja Fiat keredele.¹⁴⁹ Järgnevatel aastatel koosseis ühtlustus ning 1934. aastal kasutati firmade Nash, Reo, Renault, Ford, Dodge-Brothers ja Benz sõiduautosid ning firmade Renault, Albion, Packard ja Nash-Quad veoautosid.¹⁵⁰ Mootorratastest leidsid rügemendis kasutamist Harley-Davidson ja Poolast saadud „D M W“ ning 1935. aastal koos tankettidega saadud mootorratas CWS-M-111.¹⁵¹

Ettenähtud arvul suuski ja jalgrattaid ei suudetud muretseda. 32 suusapaarist oli 1931. aasta mais olemas 15 paari suuski, 4 suusakeppi ja 3 suusarihma. Olukord ei paranenud ka 1934. aastaks, mil rügemendis oli arvel 18 paari suuski. Suuskade tüübi puhul oli tegemist Rootsi suuskade sarnaste suuskadega.¹⁵² 1934. aastal oli rügemendil olemas 18 jalgratast. Jalgrattad olid enamasti pärit firmadest „Oja“, „Sreive-Greif“ ja Wiklund.¹⁵³

¹⁴⁷ Toe Nõmm, „Browning 1903 ja Eesti sõjaväe püstolid 1918–1940“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2001* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2002) lk 102, 104–109; RA.ERA.633.1.194, l. 414: Varustusvalituse Relvastusosakonna ülema kiri ATRi ülemale, 27.01.1937; RA.ERA.633.1.234, l. 136: ATRi ülema kiri jalaväe inspektorile, 14.07.1938.

¹⁴⁸ RA.ERA.633.1.81, l. 62: ATRi veo- ja liikumisvahendite seis, 01.10.1928.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ RA.ERA.633.1.660, l. 26–27p: Aruanne ATRi lahingmasinate seisu ja kasutamise üle 01.04.1934–01.04.1934.

¹⁵¹ RA.ERA.633.1.259, l. 118: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, dateerimata.

¹⁵² RA.ERA.633.1.659, l. 29: Rügemendi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 18.05.1931; RA.ERA.633.1.152, l. 34: ATRi ülema kiri diviisi staabiülemale, 17.01.1934.

¹⁵³ RA.ERA.633.1.657, l. 79–86p: 1. ja 2. soomusautokompanii ülemate ettekanded ATRi ülemale, 10.09.1930/17.09.1930.

4.6 Tehnika seisukord, ümberehitused ja arengukavad

1930/31. aasta eelarves nähti ette 4 uue Hotchkissi kahuri hankimine, kuid vajalikku krediiti selleks ei saadud ja Sõjanõukogu otsustas plaani kõrvale jätta.¹⁵⁴ Kaks sellist suurtükki siiski osteti ning rügemendiülem soovis ühe nendest paigutada soomusautole „Vambola“, millel oli kaks kuulipildujatorni. Peale diviisiülemalt ja varustusvalitsuse ülemalt loa saamist, ehitaski Arsenali relvatehas soomusauto torni ümber ning moderniseeritud „Vambola“ võeti 24. märtsil 1932 vastu.¹⁵⁵

Vabadussõja ajal ehitatud soomusautodel oli mitmeid puudusi. Liigne raskus piiras nende liikumist ja ainult üks rool muutis nendega manööverdamise keerukaks. Samuti ei pidanud nende soomus kinni 400-500 sammu pealt lastud püssikuule.¹⁵⁶ Vabadussõjast pärit soomusautode ja maailmasõjast pärit tankide pidev kasutamine kulutas neid sedavõrd, et nende rakendamine õppustel oli keeruline. Iga aastane masinate remontimine läks aina kallimaks.¹⁵⁷ Nii anti peale 1935. aasta struktuurimuudatusi rügemendi baasi lattu hoiule neli rasketanki Mark V ning soomusautod „Toonela“, „Lembit“ ja „Estonia“, mis jäid siiski rügemendi sõjaaja koosseisu.¹⁵⁸

Kuna ATRi soomukite enamik pärines Esimese maailmasõja ja Vabadussõja ajast, siis koostati nende moderniseerimiseks mitmeid plaane. Arhiivimaterjalidest nähtub, et jaanuarist 1935 kuni septembrini 1940 ei toimunud soomusmasinate arvus ja seisukorras suuri muutusi ning lahingvalmiduses ja remondis olnud masinate arv jäi enam-vähem samaks.¹⁵⁹

ATRi ülemad olid tehnika kehvast seisundist teadlikud. Ettekandes, mille kolonel Mart Tuisk 1937. aasta aprillis 3. diviisi ülemale esitas, toodi esile hulk puudujääke. Kõige suurem probleem oli see, et Renault' ja Mark V tankid olid tehnilistelt omadustelt sedavõrd vananenud, et rügemendiülema hinnangul ei olnud enam võimalik nendega üksusele pandud ülesandeid täita. Probleeme oli masinate remondiga, mida tuli teostada peale igat suuremat õppust, mistõttu piirdus tankide keskmine tööaeg 42 päevaga aastas. Kõik tankid vajasisid suuremaid remonditöid iga kolme aasta järel, kuid kuna remondiks ei eraldatud piisavalt raha, piiras remondivõimalusi vahendite nappus. Tankide tehniliste omaduste tõttu ei olnud ka taktikaline väljaõpe enam ajakohane. Eelnimetatud asjaolude põhjal leidis rügemendiülem, et meeskondade väljaõpe on

¹⁵⁴ RA.ERA.633.1.95, l. 129: Varustusvalitsuse relvastusosakonna ülema kiri 3. diviisi staabi ülemale, 31.10.1929.

¹⁵⁵ RA.ERA.633.1.659, l. 85: ATRi ülema kiri 3. diviisi ülemale, 23.09.1931; RA.ERA.633.1.659, l. 93: Soomusauto vastuvõtmise akt, dateerimata.

¹⁵⁶ RA.ERA.633.1.95, l. 107: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, 08.1929.

¹⁵⁷ RA.ERA.633.1.657, l. 35: ATRi rügemendi 1931/1932 aasta eelarve, dateerimata.

¹⁵⁸ RA.ERA.633.1.168, l. 17: ATRi ülema kk 02.07.1935.

¹⁵⁹ Tabel 6.

aegunud ning tol hetkel õpetatigi välja ainult iganenud tankide remonttöölisi. Ülema hinnangul oli hädavajalik hankida vähemalt üks rühm uusi tanke, et väljaõppe puudujääke parandada.¹⁶⁰ Tankide ostu kavatsus peegeldub ka rügemendi baasi eelarves, milles mainiti vajadust soetada 6 ujvtanketti ja 3 keskmist tanki.¹⁶¹

Moodsate tankide ost oli üks osa riigikaitse moderniseerimisplaanist, mille üle Riigikaitse nõukogu 27. jaanuaril 1938. aasta istungil arutles. Kindral Laidoner kinnitas, et Renault' tankid „ei vasta praegusaja nõuetele“, rasketankid on „täiesti lahingukõlbmatud“ ning Arsenali soomusautod „on paremad kui meie tankid, kuid nad pole ka täiesti moodsad“. Sellest tulenevalt pidas ülemjuhataja vajalikuks soetada tulevikus „vähemalt kaks tankikompanit, kuid esialgu tuleb läbi ajada ühe kompaniga“. Riigikaitse moderniseerimise plaanis nähti ette eraldada tankide ja tankitõrjerelvade hankimiseks kolm miljonit krooni.¹⁶² Tankide hankimiseni siiski ei jõutud.

1939. aasta mais rügemendiülema kolonel Johannes Rummeli koostatud aruanne tankide seisukorra kohta ei erine palju 1937. aasta omast. Renault' tanke oli kasutatud juba 19 aastat ning pideva kasutuse tõttu olid need väga kulunud. Kulutused masinatele suurenesid pidevalt, nagu ka remonti vajavate osade arv.¹⁶³

Kirjavahetusest diviisiga selgub, et rügemendiülema 1937. ja 1939. aasta ettekandeid ja ettepanekuid ei võetud arvesse, mistap oli kolonel Rummel 1939. aasta novembris sunnitud koostama järjekordse ettekande tankide seisukorra kohta. Ta kordas oma seisukohta, et masinate kapitaalremont ei ole mõistlik ning olemasolevad tankid tuleks korda teha, neist suurem osa lattu hoiule panna, et neid sõja jaoks hoida, ning väljaõppes kasutada väiksemat arvu tanke.¹⁶⁴ Tankide osaline hoiustamine otsustati 1939. aasta novembri lõpus Sõjavägede ülemjuhataja käskkirja kohaselt.¹⁶⁵

Teise maailmasõja muutis uue tehnika hankimise keerukaks. 1939. aasta septembris sõlmitud Eesti – Nõukogude Liidu vaheline vastastikuse abistamise pakti üks punkt oli Eesti sõjaväele uue varustuse soodne müümine viimaste poolt. Kuigi vastavad plaanid koostati ning kolonel

¹⁶⁰ RA.ERA.633.1.194, l. 431–433p: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, 16.02.1937; Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 72–73.

¹⁶¹ RA.ERA.633.1.663, l. 40, ATRi 1937/1938 eelarveaasta tehnilise ala eelarve, dateerimata.

¹⁶² Urmas Salo, Riigikaitse Nõukodu Protokollid 1933–1939, *Uurimusi ja allikmaterjale Eesti sõjaajaloost 6* (Tartu: 2013), lk 333, 341.

¹⁶³ RA.ERA.633.1.259, l. 58: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, 26.05.1939.

¹⁶⁴ RA.ERA.633.1.259, l. 155 l.–2p: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, 11.11.1939.

¹⁶⁵ RA.ERA.633.1.259, l. 156: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, 02.02.1940; Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 74.

Richard Tombergi poolt juhitud komisjon Moskvast ka käis, siis kohapeal selgus, et hinnad on hoopis kõrged. Algselt plaanitud 12 tanki ostmiseni seetõttu ei jõutudki.¹⁶⁶

Alternatiiviks uute tankide ostmisele oli olemasoleva tehnika uuendamine. Rügemendi lahingtehnika uuendamise kava töötati välja 1940. aasta veebruaris ning selle kohaselt kavatseti¹⁶⁷:

1. varustada kõik Arsenal-Crossley tüüpi soomusautod 37 mm poolautomaatkahuri ja kergekuulipildujaga Madsen;
2. panna kahe torniga soomusautode („Vambola“, „Tasuja“, „Suur Tõll“) ühte torni 37 mm poolautomaatkahur ja teise torni kergekuulipilduja Madsen;
3. panna ühe torniga soomusautode („Kalevipoeg“, „Estonia“, „Pisuhänd“) torni 37 mm poolautomaatkahur ja soomusümbrikuga kergekuulipilduja Madsen;
4. panna ühe torniga soomusautode („Lembit“, „Toonela“, „Kotkasilm“, „Vibuane“) torni soomusümbrikuga kaks kergekuulipildujat Madsen;
5. uuendada tankide optilisi sihikuid.

Raha puudumise tõttu oli kavandatud ümberkorralduste tegemine algusest peale kahtluse all, kuid lisaks kerkis küsimus, kas vananenud tanke on üldse mõtet ümber ehitada. Seetõttu ei peetud ümberehitust (v.a Arsenal-Crossley soomusautode puhul) otstarbekaks ning realselt ei jõutud mitte ühtegi loetletud uuendust teostada.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Urmas, Salo „Eesti sõjaväe varustus, sõjatööstus ja relvastuspoliitika“, *Sõja ja rahu vahel. I kd: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani*, peatoim. Enn Tarvel (Tallinn: S-keskus, 2004), lk 170–178.

¹⁶⁷ RA.ERA.633.1.259, l. 182: ATRi ülema ettekanne 3. diviisi ülemale, 03.02.1940; Noormets, Õun, *Eesti soomusmasinad*, lk 73.

¹⁶⁸ RA.ERA.633.1.277, l. 73: Varustusvalitsuse Tehnikaosakonna ülema kiri ATRi ülemale, 14.06.1940; ERA, 633.1.277, l. 75: Varustusvalitsuse relvastusosakonna kiri tehnikaosakonna ülemale, 19.04.1940; Noormets, *Eesti soomusmasinad*, lk 72.

Kokkuvõte

Tehnika areng kahe maailmasõja vahel oli kiire. Määravaks sai suurriikide tööstuslik potentsiaal, mis lubas erinevaid soomusmasinaid ehitada ja katsetada. ATR oli Eesti sõjaväes ainulaadne üksus, mis sündis tehniliste väeosade koondamisest ühte koosseisu. Rügement ei olnud ainult taktikaline väeosa, vaid pidi tagama ka logistilist toetust vedude ja remondi näol.

1928. aasta sõjaväereformi tulemusena reorganiseeriti senine Auto-tankide divisjon Auto-tankirügemendiks. Reformi eesmärkideks oli rahaline kokkuhoid, kuid ka väljaõppe parandamine ja kaitsekavade uuendamine alaliselt valmisolevate katteväeosade ja kaadriväeosade loomisega. Seetõttu muutus rügement osaliselt katteväeosaks, mille kolm kompaniid olid alalises valmisolekus ning mille õppekompanii teostas ajateenijate väljaõpet.

Rügemendi struktuur, mis kinnitati 1928. aastal, ei muutunud olemuselt kuni 1940. aastani. Üldine struktuur, kuhu kuulusid staap, õppekompanii, kolm lahingkompaniid ning tagalaüksused, muutus peamiselt rühmade ümberpaigutamisega ühest kompaniist teise. Rügemendi kehtestatud koosseisu muudeti kolmel korral, mis olid tingitud sõjaväe reformist, uue materiaalosa hankimisest ja sõjaväe vajadustest. Peale kehtestatud struktuuride muutumise, toimus ka muudatusi seoses tehika puudujääkidega.

1935. aasta muudatused olid tingitud nii uue materiaalosa – Poola tankettide – hankimisest kui ka rasketankide vananemisest. Seetõttu lisandus rügemendi koosseisu Tankettide rühm ning likvideeriti senine rasketankirühm. Üleminek segakompaniidele, millesse kuulusid nii tankid kui ka soomusautod, oli otstarbekas. See võimaldas anda kaaderkoosseisule ja ajateenijatele katteüksustes senisest parema praktilise ja teoreetilise ettevalmistuse. Samal ajal moodustati rügemendi töökoja ja tagavarapark-ladu liitmisel rügemendi baas, mille loomise põhjusena võib näha soovi kõik tehnika hoiu ja remondiga tegelevad allüksused kokku koondada, et suuremat efektiivsust saavutada. Õppekompanii rühmade arvu suurendamine oli tingitud sõjaväe suurenevast vajadusest autojuhtide järgi.

1939. ja 1940. aastal tehtud muudatused olid eelkõige tingitud soomusmasinate vananemisest, mistõttu nende aktiivne kasutamine oleks olnud ebatõhus ja liiga kallis. Seetõttu paigutati 1939. aastal 12-st kergetankist 9 rügemendi baasi mobilisatsioonivaruks ning väljaõppe teostamiseks jäi üks tankirühm. 1940. aasta juunis likvideeriti 3. kompanii ning alles jäid sama struktuuriga 1. ja 2. lahingkompanii. Valgas asunud kompanii paigutati Elvasse ja läks Ratsarügemendi koosseisu, 3. kompanii koosseisus olnud rühmad paigutati Tallinnasse – tankirühm läks rügemendi baasi koosseisu ning soomusautorühm autokompanii koosseisu. Siiski tuleb

arvestada, et kõik muudatused puudutasid ainult rahuaja koosseisu, sest rügemendi sõjaaja koosseis ei arvestanud suuresti eelnevaid muudatusi ning sarnases enim 1928. aastal paika pandud struktuurile – staap, õppekompanii, kergetankikompanii, rasketankikompanii, kolm soomusautokompaniid ja rügemendi baas.

ATRi kehtestatud koosseisude muutmise tulemusena muutus ohvitseride arv vähe – 1928. aasta struktuuri järgi 48 ja 1939. aasta järgi 46 ohvitseri. Sõjaväe tehnikakooli puudumise tõttu, oli võimalik tehniliste alade ohvitseride juurde saada ainult teistest väeosadest värbamise teel. ATRi ohvitseride jaoks oli eriti tähtis tehniline ettevalmistus, kuid sõjaväe tehnikakooli lõpetanud erialaohvitseride osakaal langes pidevalt ning see pärssis mõistagi kogu väeosa väljaõpet ja lahingvalmidust. Teadaolevalt lahkus rügemendist kogu selle olemasoluaja vältel 26 ohvitseri, st seitsme võrra rohkem kui rügemendi juurde tuli. Lisandunute hulgas andsid tooni jalaväeohvitserid, ehkki viie ohvitseri tuli ka soomusrongide üksustest. Sõjakooli värskeid lõpetajaid jõudis rügementi vaid kolm.

1928. aastal kestis ajateenistus ATRis 12 kuud, mida pikendati 1939. aasta oktoobris 18 kuuni ning detsembris 24 kuuni. Kuni 1935. aastani võeti ajateenistusse kolm korda aastas, kuid edaspidi hakati noorsõdureid vastu võtma kaks korda aastas – 1. jaanuaril ja 1. oktoobril –, et paremini toetada suviste laagrite väljaõppe läbiviimist. Rügemendis tegeles ajateenijate väljaõppega õppekompanii. Noorteaeg kestis üldiselt neli kuud, peale mida viidi noored teistesse allüksustesse, kus jätkus erialaväljaõpe. Ajateenistuses teenivate noorte arv püsis üldiselt 200 ümber kuni 1939. aastani. Ajateenijaid võeti rügementi territoriaalse printsiibi alusel, mis arvestas eeskätt mobilisatsiooni vajadusi. Ning seetõttu võeti ajateenijad rohkem piirkondadest kus paiknesid rügemendi allüksused ja plaaniti läbi viia mobilisatsioon – Harjumaa, Virumaa ja Valgamaa.

Kaaderkoosseisu õpe jagunes tehnilisteks kursusteks ja täiendõppeks. Pärast Sõjaväe tehnikakooli ja Sõjakooli tehnikakompanii sulgemist puudus õppeasutus, mis oleks pakkunud ATRis teenivatele ohvitseridele põhjaliku erialaõpet. Selle puudujäägi korvamiseks hakkas rügement alates 1932. aastast korraldama erinevaid kursusi. Kursuste maht ja sisu muutus iga aastaga laialdasemaks ning alates 1936. aastast osalesid neil ka teiste väeosade ohvitserid. Probleem oleks saanud tõenäoliselt lahendatud, sest 1936. aastal avati Sõjaväe tehnikakool uuesti, kuid selle lõpetanud enam teenistusse ei jõudnud. Allohvitseridele hakati tehnika alast täiendkursust korraldama alles 1938. aastast. Rügement oli ise võimeline likvideerima sõjaväe haridussüsteemis olevad puudujäägid, kuid pikas perspektiivis ei olnud see lahendus

jätkusuutlik, sest nõudis rügemendi ohvitserkonna enamiku tähelepanu ajal, kus rügemendis lahkus teistesse väeosadesse ja reservi rohkem inimesi kui kaitsevägi suutis toota.

Talvisel perioodil viidi täiendõpet läbi nii ohvitseridele kui allohvitseridele. Täiendõppe maht kasvas pidevalt ning kui 1929. aasta aprillist kuni 1930. aasta aprillini toimus 15 loengut, siis 1936. aasta novembrist kuni 1937. aasta maini juba 174 loengut. Täiendõppe teemad ja maht näitavad, et kaaderkoosseisule mõeldud väljaõpe käis ajaga kaasas ning õpetati uuemaid tendentse ja uuendusi sõjapidamises.

Ajateenijate väljaõpe toimus noortekursuse, allohvitserikursuse ja katteüksustes teenimise raames, kus jätkus väljaõpe kompaniis kasutusel oleva tehnikaga. Tehnilise väeosana alustati tehnikaõpet juba noortekursuse ajal. Märkimist väärib asjaolu, et rügement viis allohvitseridele väljaõpet ise läbi, kuid see tulenes jällegi erialasest haridusest, mida teistest üksusteist ei saanud.

Rügemendi soomusmasinate park oli küllaltki erinev ning enamasti oli tegu I maailmasõja ja Vabadussõja ajal ehitatud soomukitega. 1920ndatel soetati Arsenal-Crossley soomusautod ja 1935. aastal tanketid, mis aitasid säilitada üldist lahingvõimet, mis vanemate masinate remondis oleku tõttu pidevalt kõikus. Tankide ja Vabadussõja-aegsete soomusautode näol oli tegemist vana ja aegunud tehnikaga, mille korras hoidmine oli nende vanuse tõttu kulukas ja probleeme tekitav. Samuti oli probleemiks vanemate soomusmasinate kiirus. Kuigi masinate soomust võib pidada nõrgaks, ei olnud üldiselt parem ka teiste Euroopa riikide 1930ndatel algusaastatel ehitatud soomustehnika.

Rügemendi lahingmasinatele olev relvastus ei olnud ühtne, suudeti vaid tankettide hankimisega ühtlustada tankide ja tankettide relvastus ning kokkuvõttes jäi kasutusse kolme tüüpi kuulipildujaid. Käsitulirelvad olid enamasti pärit Vabadussõjast, kuid käsitulirelvad olid ühtlustatud ning isegi vintpüssid piisavad, et 1930ndate soomustehnikat soomustlähbistavate kuulidega lähbistada. Käsitulirelvade peamine probleem seisnes selles, et rügemendil puudusid soomusväeosale vajalikud relvad püstolkuulipildujate ja püstolite näol, mistõttu oldi sunnitud kasutama ka soomusmasinate vintpüsse. Üldiselt sobisid lahingmasinate relvad ja käsitulirelvad võitluseks vaid nimetatud perioodil ehitatud masinate vastu.

Soomusmasinate uuendamine või uute masinate hankimine kerkis mitu korda päevakorda. Rügemendi poolt tuli hulk ettepanekuid nii väiksemate uuenduste tegemiseks kui ka masinapargi vahetamiseks. Kuigi vanade masinate uuendamine ja uute hankimine oli mitmel korral päevakorras, suudeti ümber ehitada vaid ühe vana soomusauto torn. 1940. aastal

koostatud kava soomusautode ümberehitamiseks oli liiga kallis ning ümberehitamine oleks parandanud ainult relvastust, masinate soomuskaitse ega liikuvus ei oleks paremaks muutunud. Niisiis tuleb nentida, et 1930ndate aastate lõpuks oli rügemendi soomustehnika täiesti aegunud ja lahingutegevuses väikese väärtusega ega sobinud 1930ndate aastate lõpus ehitatud soomusmasinate vastu võitluseks.

Summary: The Auto–Tank Regiment 1928–1940.

Technological development of armoured forces between the two world wars was rapid. The decisive factor was the industrial potential of the great powers, which allowed the construction and testing of various armoured vehicles. ATR was a unique unit in the Estonian army, because the regiment was not only a tactical unit, but also had to provide logistical support in the form of logistical transport and repairs.

As a result of the military reform of 1928, the Auto-Tank Division was reorganized into the Auto-Tank Regiment (ATR). The goal of the reform was to achieve financial savings, but also to improve troop training and create permanent combat ready units and training units. Therefore, the regiment was a partially combat ready unit, with three companies assigned as cover units in permanent battle readiness, and a company for training conscripts.

The structure of the regiment, which was confirmed in 1928, did not see any major changes during 1928–1940. The general structure, which included regimental headquarters, a training company, three armoured companies and rear units, changed mainly with the transfer of platoons from one company to another. The established structure of the regiment was changed three times, due to the army reforms of 1928, the acquisition of new tankettes, the needs of the army and technical deficiencies.

The changes in 1935 were due to both the acquisition of new materiel – Polish TKS tankettes – and heavy tanks becoming obsolete. Therefore, the tankette platoon was added to the regiment's composition and the heavy tank platoon was decommissioned. The transition to mixed companies, which included both tanks and armoured cars, was expedient. This allowed for giving better practical and theoretical training to the cadre and conscripts in the cover units than before. At the same time, the regimental base was formed by merging various rear elements with the aim to consolidate all rear units dealing with maintenance and repairs to achieve greater efficiency. The increase in the number of training company platoons was due to the increasing need of drivers by the army.

The changes made in 1939 and 1940 were primarily due to the older armoured units becoming obsolete, so their active use would have been ineffective and not cost-efficient. Thus, in 1939, 9 out of 12 light tanks were placed in the regimental base as a mobilization reserve, with one tank platoon remaining for training. In June 1940, the 3rd company was decommissioned, while the 1st and 2nd armoured companies with the same structure remained. The company located in Valga was placed in Elva and became part of the Cavalry Regiment, and the platoons that

were part of the 3rd company were placed in Tallinn. The tank platoon was reassigned to the regimental base and the armoured car platoon became part of the Auto Company. However, all the changes only concerned the peacetime composition. The wartime composition of the regiment largely did not consider the previous changes and resembled the structure established in 1928 – a regimental headquarters, training company, light tank company, heavy tank company, three armoured car companies and the regimental base.

Different structures used by the regiment maintained a similar number of officers – 48 according to the 1928 structure and 46 according to the 1939 structure. Due to the lack of a military technical school, it was only possible to get officers by recruiting them from other military units. Technical training was especially important for ATR officers, but the proportion of specialist officers who graduated from the military technical school was constantly decreasing, and this hampered the training and combat readiness of the entire regiment. It is known that 26 officers left the regiment during its entire existence, that is seven more than joined the regiment. Among the additions, most were infantry officers, although five officers also came from armoured train units. Only three recent graduates of the military school made it to the regiment.

In 1928, military service in the ATR lasted 12 months, which was extended to 18 months in October 1939 and 24 months in December of that year. Until 1935, conscripts were accepted three times a year, thereafter twice a year to better support the summer training exercise. In the regiment, the training company dealt with the training of conscripts. The first period for conscripts generally lasted four months, after which they were transferred to cover units where their training continued. The number of conscripts in military service generally remained around 200 until 1939. Conscripts were recruited based on the territorial principle, which was built on the needs of mobilization. Therefore, more conscripts were taken from the regions where the regiment's cover units were located and mobilization was planned – Harju County, Viru County and Valga County.

Education for the cadre was divided into theoretical training and practical technical courses. After the closure of the Military Technical School and the Military School Technical Company, there was no educational institution that would have offered in-depth professional training to the officers serving in the ATR. To make up for this shortfall, the regiment started organizing various courses from 1932. The volume and content of the courses became more extensive every year, and from 1936, officers from other military units also participated in them. The lack of a training institution for officers could probably have been solved because the Military

Technical School was reopened in 1936, but its graduates did not join the unit. Advanced technical courses for non-commissioned officers began to be organized only in 1938. The regiment itself was able to eliminate the deficiencies in the military education system, but in the long term this solution was not sustainable. It required most of the attention of the regiment's officer corps at a time when more officers were transferred to other military units and went into reserve than the army could produce.

During the winter period, theoretical training was conducted for both officers and non-commissioned officers. The volume of the training was constantly increasing – from 15 lectures between April 1929 and April 1930, to 174 lectures between November 1936 and May 1937. The topics and volume of the education show that the training for cadres kept up with the times and covered newer trends and advancements in warfare.

The training of conscripts took place within the framework of the youth course, non-commissioned officer course and service in cover units, where the training with company specific equipment continued. For a technical unit, technical training began during the youth course. It is worth noting the fact that the regiment conducted training for non-commissioned officers itself, but this was because other units did not offer professional training.

The regiment used various armoured vehicles, mostly vehicles built during World War I and the War of Independence. Arsenal-Crossley armoured cars were acquired in the 1920s, and tankettes in 1935, which helped to maintain the overall combat capability, which was constantly fluctuating due to the older machines being under repair. Tanks and armoured cars from World War I and the War of Independence were old and outdated, which made their repair and maintenance expensive and problematic. The speed of the older armoured vehicles was also a problem. Although the armour of the machines was weak by the standards of late 1930s, the armoured vehicles built by other European countries in the early 1930s were generally no better.

The armament of the regiment's combat vehicles was not uniform, and the armament of tanks and tankettes could be standardized only partially, and in the end, three types of machine guns remained in use. Small arms mostly originated from the War of Independence, but they were standardized and sufficient to penetrate armoured vehicles manufactured in the 1930s with armour-piercing bullets. The main problem was that the regiment lacked specialized weapons needed for the armoured unit in the form of submachine guns and pistols, so they were forced to use rifles in armoured vehicles as well. In general, combat machine guns and handguns were only suitable for combat against machines built during this period.

The topic of upgrading and improving existing armoured vehicles or the acquisition of new vehicles came up several times. There was a number of proposals for both minor upgrades and replacement of the entire fleet. Although renewal of the old machines and acquisition of new ones were on the agenda several times, but in the end, only the turret on one old armoured car was upgraded. The plan drawn up in 1940 for the upgrade of armoured cars was too expensive, and the conversion would have only improved the armament – the armour protection and mobility of the vehicles would not have improved. So, by the end of the 1930s, the armoured equipment of the regiment was completely outdated and of little value in combat and not suitable for fighting against the armoured vehicles built in the late 1930s.

Lisad

Tabel 1. Kutsealuste piirkondlik taust 1928–1934.¹⁶⁹

Kaitseringkond	07.04.29	18.10.29	13.04.1930	03.11.1930	15.04.1931	01.11.1931	08.04.1932	04.11.1932	04.03.1933	05.07.1933	24.10.1933	03.04.1934	Kokku
Harju	31	45	20	26	37	33	36	31	27	25	25	29	396
Tartu	15	25	15	15	12	12	14	12	12	10	12	10	179
Viru	17	15	15	15	6	6	6	6	6	4	6	7	122
Järva	3	5	5	7	6	6	5	5	6	4	5	5	67
Võru	5	6	5	7	3	3	4	2	3	2	5	5	54
Petseri	3	2	5	2	2	1	1	3		1			22
Lääne	3	6	5	7	5	1	1	5	2	3	2	1	46
Saare	2	1		3		1				3			16
Valga	5	8	5	5	5	8	5	8	6	5	6	5	77
Pärnu	3	5	5	3	7	5	5	4	3	4	3	4	57
Viljandi	3	5	8	3	4	6	1	4	1	6	3	4	55
Kokku	42	123	88	93	87	82	78	80	66	67	67	70	1043

¹⁶⁹ RA.ERA.633.1.93, l. 247–248p: ATRi ülema kk 18.10.29; RA.ERA.633.1.93, l. 78: ATRi ülema kk 07.04.29; RA.ERA.633.1.106, l. 76: ATRi ülema kk 13.04.1930; RA.ERA.633.1.106, l. 243–244p: ATRi ülema kk 03.11.1930; RA.ERA.633.1.121, l. 74: ATRi ülema kk 15.04.1931; RA.ERA.633.1.121, l. 243: ATRi ülema kk 01.11.1931; RA.ERA.633.1.130, l. 80: ATRi ülema kk 08.04.1932; RA.ERA.633.1.130, l. 260: ATRi ülema kk 04.11.1932; RA.ERA.633.1.139, l. 50: ATRi ülema kk 04.03.1933; RA.ERA.633.1.139, l. 151–152p: ATRi ülema kk 05.07.1933; RA.ERA.633.1.140, l. 103: 3. diiviisi staabi ülema kiri ATRi ülemale, 24.10.1933; RA.ERA.633.1.150, l. 52: ATRi ülema kk 03.04.1934.

Tabel 2. Kutsealuste piirkondlik taust 1934–1939.¹⁷⁰

Kaitse- ringkond	09.07.1934	05.11.1934	08.03.1935	04.09.1935	09.01.1936	08.09.1936	11.01.1938	12.09.1938	02.01.1939	11.09.1939	Kokku
Harju	26	27	26	35	37	34	34	39	37	38	333
Tartu	10	14	10	15	15		16	14	15	20	129
Viru, Järva	7	6	11	21	22	22	20	20	20	20	169
Võru, Petseri	5	5	4	5	5	5	6	5	5	5	50
Lääne, Saare	1		3	3							7
Narva	2			1		1	7	2	2	9	24
Valga	3	5	10	10	10	10	10	10	10	12	90
Pärnu, Viljandi	8	5	5	5	5	5	4	5	5	5	52
Kokku	62	67	66	99	90	97	102	97	96	119	895

¹⁷⁰ RA.ERA.633.1.150, l. 169: ATRi ülema kk 09.07.1934.; RA.ERA.633.1.150, l. 283: ATRi ülema kk 05.11.1934; RA.ERA.633.1.167, l. 71: ATRi ülema kk 08.03.1935; RA.ERA.633.1.167, l. 229: ATRi ülema kk 04.09.1935; RA.ERA.633.1.191, l. 7–8p: ATRi ülema kk 09.01.1936; RA.ERA.633.1.191, l. 228–229p: ATRi ülema kk 08.09.1936; RA.ERA.633.1.23, l. 11: ATRi ülema kk 11.01.1938; RA.ERA.633.1.231, l. 251: ATRi ülema kk 12.09.1938; RA.ERA.633.1.251, l. 1–2p: ATRi ülema kk 02.01.1939; RA.ERA.633.1.259, l. 116: 3. diviisi staabi ülema kiri ATRi ülemale, 11.09.1939.

Tabel 3. Auto-tanki rügemendi sõjaeegse koosseisu relvastus 06.10.1928.¹⁷¹

	9mm Browning	Inglise jalaväe vintpüss	Püstol-kuulipilduja	Kkp Madsen jalaväele	Kkp Madsen	Rkp Maksim	Rkp Hotchkiss Prantsuse	Rkp Hotchkiss Inglise	Hotchkiss 37mm kahur
Rügemendi staap	9	33							
Õppekompanii	5	96	3	3		1	1		1
Tanki-kompanii	31	62					8		4
1. soomusauto-kompanii	25	93	9			16			3
2. soomusauto-kompanii	25	93	9	9	6				3
3. soomusauto-kompanii	23	71	9	4	2	5			3
Rasketanki-kompanii	9	24	4	2				14	
Tagavara-park ladu	2	24	1	1					
Töökojad	2	22							
Kokku	133	518	35	19	8	22	9	14	14

¹⁷¹ RA.ERA.633.1.81, l. 132–134p: Salajane ettekanne Sõjaväe Varustusvalitsuse relvatuse osakonna ülemale, 06.10.1928.

Tabel 5. Auto-tankirügemendi autori poolt tuletatud koosseis (nr 49), 1932.¹⁷²

	Ametikoha nimetus	Ohvitsere	Üleajateenijaid	Ajateenijaid	Riigiteenistujad	Kokku
Rügemendi staap	Rügemendi ülem	1				1
	Ülema abi	1				1
	Adjutant	1				1
	Majandusülem	1				1
	Majanduse asjaajaja	1				1
	Tehniline asjaajaja				1	1
	Laekahoidja kortermeister				1	1
	Relvurohvitser	1				1
	Relvurallohvitsers		1			1
	Rügemendi arst	1				1
	Velskrid:					2
	I järk		1			
	II järk		1			
	Kirjutajad:					4
	I järk		1		1	
	II järk		1		1	
	II järgu masinakirjutaja				1	1
	I järgu joonestaja				1	1
	II järgu litograafist				1	1
	Varahoidjad			3		3
Kokad				2	2	
	Kokku:	7	8		9	25
Õppekompanii	Kompaniiülem	1				1
	Rühmaülemad	3				3
	Veltveebel		1			1
	Rühmavanemad		3			3
	Jaoulemad		6			6
	Veltveebel instruktorid		2			2
	Ajateenijad				78	58
		Kokku:	4	12		78

¹⁷² RA.ERA.633.1.168 Sõjaministerium koosseis nr 22. Ülemääraste riigiteenijate koosseis nr 22 Auto-tankirügement, I. 13; RA.ERA.633.1.168 Sõjaministerium koosseis nr 49. Auto-tanki-rügement, I. 14–16; RA.ERA.633.1.81 ATRi ülema mobilisatsiooni kava 06.10.1928, I. 87–88p; ERA.633.1.170 ATRi koosseisu teatelehed 01.04.1935, I. 25–34.

Tankikompanii	Juhtkond ja rühmad	Ametikoha nimetus	Ohvitserid	Üleaja-teenijad	Ajateenijad	Riigi-teenistujad	Kokku
		Kompaniülem	1				
Veltveebel		1				1	
Varahoidja		1				1	
Mootorrattajuht		1				1	
Kokk				1			
Rühmaülemad	4					4	
Tankiülemad		8				8	
Motoristid		6	6			12	
Sõdurid			9			9	
Kokku	5	17	16			38	
Liikuv baas	Baasiülem	1				1	
	Autojuhid		1	4		5	
	II järgu treial		1			1	
	II järgu luksepp		1			1	
	Sepp			1		1	
	Kokku	1	3	5			9
Kokku	6	20	21			47	
Rasketa nkirühm	Rühmaülem	1				1	
	Rühmavanem		1			1	
	Sõdurid			7		7	
	Kokku	1	1	7		9	
Soomusautokompanii No.1	Juhtkond ja rühmad	Kompaniülem	1				1
		Veltveebel		1			1
		Varahoidja		1			1
		Mootorrattajuht		1			1
		Kokk			1		1
		Rühmaülemad	3				3
		Autoülemad	6				6
		Autojuhid		9	9		18
		Suurtükiallohvitsid		3			3
		Kuulipildujaallohvitsid			3		3
		Mootorrattajuht			3		3
		Sõdurid			12		12
	Kokku	10	16	43		69	
	Liikuv baas	Baasi ülem	1				
		Autojuhid		1	7		
		II järgu treial			1		
		II järgu luksepp			1		
		II järgu sepp			1		
		Kokku	1	1	10		12
	Kokku	11	17	53		79	
Soomusautokompanii No.2	Juhtkond ja rühmad	Kompaniülem	1				1
		Veltveebel		1			1
		Varahoidja		1			1
		Mootorrattajuht		1			1
		Kokk			1		1
		Rühmaülemad	3				3
		Autoülemad	6				6
		Autojuhid		18	18		36
		Suurtükiallohvitsid		6			6
		Kuulipildujaallohvitsid			6		6
		Mootorrattajuht			6		6
		Sõdurid			24		24

		Kokku	10	27	55		92
	Liikuv baas	Baasi ülem	1				
		Autojuhid		1	7		
		II järgu treial			1		
		II järgu lukusepp			1		
		II järgu sepp			1		
		Kokku	1	1	10		12
		Kokku	11	18	65		104
Autokompanii		Kompaniülem	1				1
		Rühmaülem	1				
		Veltveebeleid		3			1
		Varahoidja		1			1
		Autojuhid		6	13	8	27
		Mootorrattajuhi			4		4
		Kirjutaja				1	1
		Kokku	2	10	17	9	38
Tagavara-park ladu	Ladu	Pargi ülem	1				
		Varahoidja		1			
		II järgu kirjutaja				2	
		Allohvitser		1	2		
		Autojuhid		1	2		
		Sõdurid			24		
		Kokku	1	3	28	1	34
	Soomusauto rühm	Rühmaülem	1				
		Autoülemad	2				
		Autojuhid		2	4		
		Suurtükiallohvitser		1			
		Kuulipildujaallohvitser			2		
		Sõdurid			5		
		Kokku	3	3	11		17
	Kokku	4	6	39	2	51	
Töökoda		Töökoja ülem	1				
		Veltveebel		1			
		Varahoidja				1	
		Lukusepp eestöoline				1	
		Treial eestöoline				1	
		I järgu elektromontöör				2	
		II järgu lukksepä				2	
						2	
		Treialid: I järk				2	
		II järk					
		II järgu sepad				1	
		II järgu sadulsepp				1	
						1	
		Tislerid: I järk				1	
		II järk					
		I järgu kingsepp				1	
				1			
Rätsepä: I järk			1		1		
III järk			2		1		
	Kokku	1	1	2	17	21	
Rügemendis kokku			46	95	280	37	447

Tabel 6. Auto-tankirügemendi lahingtehnika valmisolek 1935. ja 1940. aastal¹⁷³

	Rasketankid		Kergetankid		Soomusautod		Tanketid	
	1935	1940	1935	1940	1935	1940	1935	1940
Lahingvalmis	4		12	3	19	14	6	6
Sõiduvalmis		4		9		5		
Kerge remont					1			
Kapitaalremont					1	1		
Mittekorras (laos)						2		
Kokku	4	4	12	12	21	22	6	6

¹⁷³ RA, ERA.521.1.381, l. 13, ATRi ülema ettekanne lahingtehnika kohta; RA, ERA.633.1.670, l. 97, ATRi ülema ettekanne lahingtehnika kohta.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

ERA.633 Auto-tankirügement

Kirjandus

Juursalu, Märten, „*Varustusvalitsuse loomine ja areng 1918–1923*“: *Magistritöö* (Tartu: Kaitseväe Akadeemia 2019).

Noormets, Tiit, Õun, Mati, *Eesti soomusmasinad: Soomusautod ja tankid 1918–1940* (Tallinn: Tammiskilp 1999).

Nõmm, Toe, „Browning 1903 ja Eesti sõjaväe püstolid 1918–1940“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2001* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2002), lk 102–113.

Nõmm, Toe, „Eesti sõjapüssid 1918–1940.“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2005* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2006), lk 37–81.

Nõmm, Toe, „Eesti tankitõrje 1940. aastani.“, *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2003* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2004), 106–132.

Pihlak, Jaak jt, *Eesti Vabaduse Risti kavalerid*, (Viljandi: Viljandi muuseum, 2016), lk 824; Andres Seene, „Kõrgem Sõjakool 1921–1940“.

Prenatt, Jaimie, *Polish Armor of the Blitzkrieg* (Osprey Publishing: 2015).

Salo, Urmas, *Eesti kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal: Magistritöö*. (Tartu Ülikool: 2005).

Salo, Urmas, „Kaitseväe korralduse areng“, *Sõja ja rahu vahel. I kd: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani*, peatoim. Enn Tarvel (Tallinn: S-keskus, 2004), lk 170–178.

Salo, Urmas, „Eesti sõjaväe varustus, sõjatööstus ja relvastuspoliitika“, *Sõja ja rahu vahel. I kd: Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani*, peatoim. Enn Tarvel (Tallinn: S-keskus, 2004), lk 226–266.

Salo, Urmas, Riigikaitse Nõukodu Protokollid 1933–1939, *Uurimusi ja allikmaterjale Eesti sõjaajaloost 6* (Tartu: 2013).

Seene, Andres „Eesti riigikaitsepoliitika 1920–1940“, *Eesti sõjaajalugu. Valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani*, koost Tõnu Tannberg, toim Mati Orav (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2021), lk 144–186.

Seene, Andres „Sissejuhatus: sõjaväe tehnikaharidus Eestis 1920–1940“, *KVÜÕA Toimetised*, 6 (2006), lk 9–30.

„Soomuse läbistamise küsimus“, *Sõdur*, 14-15 (1934).

Tankitõrje ja selle organiseerimine (Tallinn: Kaitsevägeade Staap 1935).

Tõnisson, Hendrik, *Eesti sõjaväe relvastuse tootmine ja arendamine Tallinna Arsenalis 1920–1940: Bakalaureusetöö* (Tartu Ülikool: 2021).

Walter, Hannes, „Tank murrab läbi.“ *Laidoneri muuseumi aastaraamat 2003* (Tallinn: Laidoneri Muuseum 2004), lk 17–34.

Walter, John, *Hotchkiss machine guns. From Verdun to Iwo Jima* (Oxford: Osprey Publishing 2019).

Internetiallikad

“Eesti ohvitserid 1918-1940”, *Ohvitseride andmekogu*,
<http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=2&id=6154&from=4&back=1922> [külastatud 05.05.2023].

„Riigikaitse arengukava 2022–2031 sõjalise kaitse uuendamine”, *Kaitseministeerium*
https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/rkak_2031_uuendamine_09062023.pdf
[külastatud 05.05.2023].

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rauno Savolainen

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Auto-tankirügement aastatel 1928–1940“, mille juhendaja on Ago Pajur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Rauno Savolainen

22.05.2024